

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет гуманітарних наук
Кафедра української мови/ Кафедра англійської мови

Магістерська робота

освітньо-науковий рівень - магістр

на тему: **«ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ІСТОРИЧНИХ ТЕРМІНІВ ТА
ВЛАСНИХ НАЗВ В ІСТОРИЧНІЙ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ
ДЖ.БЛЕКА «ІСТОРІЯ СВІТУ ВІД НАЙДАВНІШИХ ЧАСІВ ДО
СЬОГОДЕННЯ» УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ»**

Виконав: студент 2-го року навчання

Спеціальність: 035 Філологія

Спеціалізація: 035.041 Германські
мови та літератури (переклад включно)

Освітньо-наукова програма:

Мови (англійська й українська)

та комунікація

Снопок Дмитро Сергійович

Керівник - Моїсеєнко О. Ю.,

доктор філологічних наук, доцент

Рецензент _____ (прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою « _____ »

Секретар ЕК _____ « ____ » _____ 2023 р.

Київ 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПЕРЕКЛАДУ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ З ІСТОРІЇ.....	8
1.1 Енциклопедія як жанр наукової та науково-популярної літератури... 8	8
1.2 Історичний термін як основна одиниця текстів історичного дискурсу... 9	9
1.2.1 Визначення поняття «термін» та його особливості..... 9	9
1.2.2 Історична термінологія. Визначення та ознаки.....12	12
1.3 Визначення стратегій та тактик перекладу.....19	19
1.4 Проблематика перекладу науково-історичного дискурсу..... 21	21
1.5 Термінологізація власних назв в історичному тексті та особливості їх перекладу..... 26	26
1.6 Роль персоналії перекладача при перекладі історичного науково- популярного тексту..... 33	33
Висновки до першого розділу..... 35	35
РОЗДІЛ 2. ВІДТВОРЕННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ ТА ІСТОРИЧНИХ ТЕРМІНІВ В ІСТОРИЧНІЙ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ ДЖЕРЕМІ БЛЕКА «ІСТОРІЯ СВІТУ ВІД НАЙДАВНІШИХ ЧАСІВ ДО СЬОГОДЕННЯ» ...	37
2.1 Переклад власних назв..... 37	37
2.1.1 Переклад топонімів..... 37	37
2.1.2 Переклад космонімів..... 43	43
2.1.3 Назви винаходів..... 43	43

2.1.4 Назви фільмів, мультфільмів та кіноіндустрій.....	44
2.2 Переклад загальних понять історичної науки.....	45
2.3 Переклад власних назв у функції історичного терміна.....	48
2.3.1 Переклад антропонімів.....	48
2.3.2 Історичні назви династій.....	55
2.3.3 Історичні топоніми.....	57
2.3.4 Історичні етноніми.....	62
2.3.5 Переклад історичних релігійних термінів.....	63
2.3.6 Історичні терміни-хрононіми.....	64
2.3.7 Переклад історичних термінів - назв культур.....	66
2.3.8 Історичні терміни- назви воєн, битв, військових операцій, армій та формувань.....	67
2.3.9 Історичні терміни- назви союзів, об'єднань та договорів.....	71
2.3.10 Історичні терміни-назви творів.....	72
2.3.11 Історичні терміни-назви зборів.....	74
2.3.12 Назви партій, законів та концепцій.....	74
2.3.13 Назви повстань та революцій.....	75
2.3.14 Історичні терміни-назви суден.....	77
2.4 Історичні терміни-реалії.....	77
2.5 Прагматичні адаптації.....	78
Висновки до другого розділу.....	81
ВИСНОВКИ	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	87

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ.....	94
ДОДАТКИ.....	95
АНОТАЦІЯ	101

Вступ

З давніх часів людство прагнуло закарбувати свою історичну пам'ять у фундаментальних письмових джерелах, таких як праця Геродота «Історія», або літопис Нестора Літописця «Повість минулих літ», для того щоб майбутні покоління пам'ятали про події історії своїх держав. Завдяки розвитку технологій та глобалізації люди в усіх країнах світу мають доступ до сучасних збірок знань всесвітньої історії. Знання історії є одним з постулатів міжнародних відносин. Проте, можемо спостерігати тенденції, що вивчення історії може вирисовуватися як засіб інформаційної боротьби, а різниця в її трактуванні призводить до міжнаціональних конфліктів. В таких умовах переклад праць з історії набуває масового поширення, щоб донести до пересічного читача бачення історії представниками інших національностей. Таке світобачення частково відображене у власних назвах та історичних термінах. З огляду на це, перекладацький аналіз таких одиниць дає нам змогу порівняти міжнаціональні історичні уявлення, виявити спільне та відмінне у поглядах на історичні події. «Історія світу від найдавніших часів до сьогодення» описує події та явища історії кожного куточка світу від появи перших людей до сучасного світу, що робить її цінним джерелом дослідження перекладу історичних термінів та власних назв, на позначення об'єктів та понять кожної епохи існування людства.

Актуальність теми даного дослідження полягає в тому, що на сьогодні, не існує загальної класифікації історичної термінології, яка б підкреслювала зв'язок історичних термінів та власних назв, у наслідок чого, неможливо проаналізувати переклад кожного класу історичних термінів. Історична енциклопедія «Історія світу від найдавніших часів до сьогодення» Джеремі Блека не була об'єктом перекладознавчих досліджень. Вона містить широкую вибірку історичних термінів та власних назв, що дає змогу дослідити, які

прийоми та трансформації застосовують для їх перекладу, та проаналізувати бачення історії з боку одного з видатних британських істориків сучасності.

Об'єктом дослідження є термінологія історії та власні назви

Предметом дослідження є класифікація та способи відтворення історичних термінів та власних назв в історичній науково-популярній енциклопедії.

Мета магістерської роботи - визначення особливостей перекладу власних назв та історичних термінів, розробка класифікації історичних термінів, визначення ролі перекладача при відтворенні тексту історичного науково-популярного дискурсу.

Досягнення зазначеної мети передбачає виконання таких завдань:

1. З'ясувати визначення та ознаки історичних термінів та власних назв.
2. Проаналізувати існуючі погляди дослідників, щодо класифікації та відтворення власних назв та історичних термінів.
3. Розробити класифікацію історичних термінів, наявних у тексті оригіналу та перекладу.
4. Класифікувати , які види власних назв наявні у тексті оригіналу та перекладу.
5. Виділити, перекладацькі прийоми та трансформації при відтворенні власних назв та історичних термінів у текстах оригіналу та перекладу.
6. Визначити частотність застосування перекладацьких трансформацій при відтворенні власних назв та історичних термінів.
7. Проаналізувати прагматичні адаптації у тексті перекладу.

Методи дослідження. У роботі використано лінгвістичні методи дослідження. Функціональний метод застосовано при класифікації історичних термінів на лексико-семантичні групи, а також при визначенні прагматичних адаптацій у тексті перекладу. Конструктивний метод дозволив схематично описати спосіб творення історичних термінів-власних назв у тексті оригіналу та тексті перекладу. Кількісний метод використано для підрахування кількості

власних назв та історичних термінів, та частки перекладацьких трансформацій при їх перекладі. Метод контрастивного аналізу застосовано для порівняння історичних термінів та власних назв оригіналу та перекладу з метою визначення їх особливостей.

Матеріалом дослідження слугують 1032 одиниці історичних термінів та власних назв, ідентифікованих в історичній енциклопедії Джеремі Блека «Історія світу від найдавніших часів до сьогодення» (переклад Олега Буйвола)

Теоретичне значення роботи полягає у розробці класифікації історичних термінів, зважаючи на їх зв'язок з власними назвами, виокремленні прагматичних адаптацій притаманних для тексту історичного науково-популярного дискурсу, детально описано перекладацькі прийоми та трансформації при перекладі історичних термінів та власних назв.

Практичне значення полягає у тому, що студенти можуть використовувати запропоновані класифікації історичних термінів при написанні наукових робіт, а також застосовувати ідентифіковані перекладацькі прийоми у процесі перекладу історичних термінів та власних назв.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше розроблено класи та підкласи власних назв у функції історичних термінів, визначено перекладацькі прийоми при їх відтворенні українською мовою. Запропоновано використання мультимодального підходу та аналізу прагматичних адаптацій при перекладі історичної енциклопедії. Введено термін «мультитрансформаційний принцип». Наведено кількісні дані, щодо частоти застосування перекладацьких прийомів при відтворенні історичних термінів.

Апробація результатів дослідження. Результати та основні положення магістерської роботи представлено на VII Всеукраїнській науковій конференції студентів, аспірантів і молодих учених «Мовний простір сучасного світу» (26 травня 2023 р.)

Розділ 1 Теоретичні засади дослідження особливостей перекладу енциклопедії з історії

1.1 Енциклопедія як жанр наукової та науково-популярної літератури

«Енциклопедія - це довідкове видання, що містить узагальнені науково апробовані та систематизовані основні відомості з однієї, кількох чи усіх галузей знань та практичної діяльності, викладені у вигляді статей, розташованих за абеткою або ж у систематичному (тематичному) порядку» [41, с. 3]. Послуговуючись цим визначенням можемо стверджувати, що матеріал в «Історії світу від найдавніших часів до сьогодення» Джеремі Блека розміщено у систематичному порядку відповідно до історичної періодизації від розділу «Доісторична людина» до розділу «Сучасний світ». Кожний з розділів має набір статей, пов'язаних з конкретною державою, відповідно до історичного періоду. У ній зібрано основні відомості із всесвітньої історії, історії окремих держав. Можемо простежити, що книга відповідає визначенню та ознакам, які наведені вище у дефініції Н. Черниш.

Жодний аналіз перекладу не може відбуватися без урахування жанрової специфіки тексту, його стилю та підстилю. Відповіді на ці питання ми можемо знайти у працях вітчизняних дослідників. У праці Васенко, Дубічинського та Кримець «Фахова українська мова». Саме поняття "стиль" трактується авторами як функціональний різновид літературної мови, що обслуговує певну сферу. Зокрема, виділяється науковий стиль, якому притаманні підстилі. Дослідники виділяють три підстилі :

- 1) власне науковий;
- 2) навчально-науковий;
- 3) науково-популярний [8, с. 14] .

Варто зазначити, що погляди вчених на місце науково-популярного стилю відрізняються. Так А. Євгафова та Ю. Микула зазначають, що інший погляд висловлює М. Феллер, який стверджує, що популярний стиль - це окремий стиль мови [11] . Проте, домінуючим підходом до науково-популярного стилю є його включення до підстилів наукового стилю, тому пропоную розглядати аналізований текст з цієї точки зору. Головною особливістю науково популярного стилю є орієнтація на масового читача, який не має знань, або має базові знання в певній галузі, чи сукупності галузей науки [8, с. 14]. Книга «Історія світу від найдавніших часів до сьогодення» є поєднанням енциклопедії та науково- популярного стилю.

1. 2 Історичний термін як основна одиниця текстів історичного дискурсу

1.2.1. Визначення поняття «термін» та його особливості

Термінологія посідає одне з провідних місць в науці. В кожній галузі є притаманні їй терміни, що утворюють терміносистему тієї чи іншої галузі науки та відіграють важливу роль у навчанні.

Для того, щоб говорити про вид історичних термінів необхідно дати характеристику поняттям «термін», «терміносистема», їхні функції, адже тільки після загального опису цих характеристик можна виділяти терміни у різних галузях науки, включаючи лінгвістику та історію. В українському мовознавстві ще у ХХ столітті велося дослідження термінів, їхніх ознак та класифікацій. М. Голянич, Р. Стефурак, І. Бабій посилаються на визначення Л. Симоненко і наводять таку дефініцію та ознаки: «Термін - слово або словосполучення, що позначає поняття певної галузі науки, техніки тощо. Основними ознаками є: системність;

наявність дефініції;

тенденція до однозначності в межах свого термінологічного поля; стилістична нейтральність;

точність семантики, висока інформативність» [3, с. 221].

Обидві дослідниці зараховують терміни до складу спеціальної лексики. У сучасних працях дефініція терміну не набула суттєвих відмінностей. Так О. Павлова, досліджуючи проблематику спеціальної лексики, наводить три ключові поняття, які потребують розмежування - термінологія, професіоналізми і номенклатура, оскільки вони відповідають критеріям спеціальної лексики, а саме:

- 1) вторинним використанням лексичних одиниць, яке розвивається на основі їх первісного загального застосування;
- 2) спеціальним утворенням штучних позначень;
- 3) обмеженістю сфери використання;
- 4) неможливістю прямого перекладу на інші мови;
- 5) неможливістю довільних заміन окремих елементів без узгодження з традицією галузі;
- 6) своєрідним ставленням до таких мовних явищ, як полісемія, антонімія;
- 7) підвищеним денотативним зв'язком [30, с. 49].

Терміни - це цілком офіційні, прийняті й узаконені в певній галузі науки чи техніки позначення, назви понять [30, с. 50]. Відмінністю цього визначення від попереднього є вказівка на юридичний статус термінів. О. Павлова зауважує, що термін має свої підкласи. Посилаючись на роботи С.В. Гриньова, А. Д. Хаютіна, В. М. Лейчика дослідниця виділяє такі чотири підкласи: «терміноїди - спеціальні слова, що називають так звані натуральні поняття, тобто ті, які ще недостатньо сформовані, їх неоднозначно розуміють, і вони не мають чітких

меж і дефініцій. Псевдотерміни - спеціальні лексеми, які називають гіпотетичні, хибні поняття, що не відповідають дійсності. Прототерміни - спеціальні лексеми, які виникли й використовувалися перед виникненням наук, і тому називають не поняття (які виникають з появою наук), а спеціальні уявлення, у яких нема науково-теоретичної основи [30, с. 50]. Передтерміни - спеціальні лексеми, яких використовують для найменування новосформованих понять, але поки що не відповідають основним вимогам, що висуваються до термінів. Як передтерміни зазвичай виступають:

- а) описові звороти - багатослівні номінативні словосполучення, які використовуються для називання понять і дозволяють точно описати їх сутність, але не відповідають вимогам стислості;
- б) сурядні словосполучення;
- в) сполучення, які містять дієприкметникові звороти» [30, с. 51].

Дослідженням термінів займалися як українські так і західноєвропейські вчені. Проте, консенсусу у визначеннях дефініції та ознак термінів немає. Важливе зауваження робить Д. С. Лотте, який вбачає визначальним для термінології її системність на рівні «логосу», а не «лексису». На нашу думку це важливо враховувати при дослідженні питання, що стосується перекладу термінів. Л. Томіленко, досліджуючи цю проблематику, наводить два різних погляди, щодо визначення поняття «термін». Так, за її словами, «Д. С. Лотте дотримується думки, що термін - це особливе слово, однак є і протилежна думка, що терміни - це не особливі слова, а лише слова в особливій функції» [37, с. 11].

Варто зазначити, що основою, що об'єднує погляди науковців є те, що основною функцією терміну є називання понять науки, техніки та інших галузей людської діяльності. Проте, маючи багато різних поглядів на загальне поняття «термін», ускладнюється виділення такого виду як «історичний термін». Важливо розуміти, що у історичному тексті, та історичному дискурсі

загалом переплітаються терміни з різних галузей науки та людської діяльності. Також, важливим аспектом є те, що кількісно терміносистеми української та англійської мов відрізняються. На нашу думку це характерно не лише для нових наукових дисциплін чи технічних галузей, а й для наук, що сформувалися давно, як, наприклад, історія, адже їхні терміносистеми постійно доповнюються. Це пов'язано з лінгвальними та екстралінгвальними чинниками. Л. Томіленко зауважує, що термінологічна лексика є «найдинамічнішою частиною лексико-семантичної системи мови безпосередньо пов'язана зі світом, що оточує людину...кількість нових найменувань для об'єктів реальної дійсності збільшується необмежено. Нерозривний зв'язок мови й суспільства найчіткіше простежується в словниковому складі мови, який безпосередньо реагує на суспільні процеси і явища» [37, с. 33]. Ця тенденція притаманна на рівні мови і, як результат, на рівні текстів.

1. 2. 2. Історична термінологія. Визначення та ознаки

Досить близькими за значенням є поняття «історизм», «історичний термін». Досліджуючи цю проблематику, Л. Славова та Л. Возна у праці «Етнокультурна специфіка історичної термінології: зіставний та перекладознавчий аспекти» поділяють історичні терміни на дві великі групи визначаючи особливості перекладу кожної :

- 1) історичні терміни - реалії,
- 2) історичні терміни - не-реалії, до яких належать номени на позначення універсальних понять історичної науки. Розглядаючи проблематику перекладу історичних термінів дослідниці зробили висновок, що «друга велика частина історичних термінів викликає найменше труднощів у перекладі, оскільки поняття, які вона означає, є спільними для історії великих географічних ареалів». Такі універсалії мають відповідники в багатьох європейських мовах,

які фіксуються словниками [54]. Зважаючи на ознаки історичних термінів-реалій, вважаємо, що для цього класу характерний процес термінологізації.

Термінологізація - «перетворення на термін певної лексичної одиниці (слова, словосполучення) літературної мови [3, с. 221]. Дослідниці також підкреслюють взаємозв'язок між власними назвами та історичними термінами. До складу історичних термінів Л. Свалова та Л. Возна включають топоніми, антропоніми та хремотоніми. Проте поза увагою залишаються інші класи власних назв. Взагалі, критерії щодо визначення власної назви-історичного терміну, або терміну-власної назви не є чітко сформованими. Тому постає питання: "За яких умов власна назва починає набувати ролі історичного терміну". Якщо ми беремо до уваги часовий критерій, то головним принципом є встановлення історичної власної назви, яка не використовується зараз. Тобто, можемо констатувати той факт, що історичний термін може належати до застарілого шару лексики - це слова, а також їхні окремі значення, що на даному етапі розвитку мови вийшли із загального вжитку. Серед них виділяють слова, що зовсім не вживаються у мовній практиці та слова які вживаються рідко [38, с. 195]. До застарілих слів належать історизми та архаїзми. Проте, як зазначає Л. Томіленко, «історизмами називаються лінгвістичні поняття, які разом з архаїзмами мовознавці відносять до пасивної лексики. Дослідниця також зауважує, що коли мова йде про одиниці історичної науки, то власні назви, «можна вважати їх специфічними термінами, оскільки в них простежуються основні ознаки термінологічної лексики, а вчені-історики та лексикографи зараховують їх до історичної термінології» [36, с. 136]. Також, можна спостерігати, що історичний термін може бути архаїзмом. Зважаючи на приклади історизмів Л. Томіленко (імператор, князь, бояр, волость, віче, феодал, феодал) [36, с. 135-136] бачимо, що вони описують соціальний статус персони, або певну історичну реалію (під історичною реалією розуміємо лексику на позначення процесів минулого, побуту, стану соціуму). Ці функції характерні також і для архаїзмів. Архаїзм -

застаріле явище, пережиток старовини. 2. лінгв. застаріле слово, мовний зворот або граматична форма, що вийшли з ужитку [1]. Взагалі, для історизмів та архаїзмів притаманний цілий ряд спільних ознак, що входять до складу пасивної лексики. Зарахування цих двох класів до пасивної лексики характерно не тільки для українського мовознавства, а й для представників західноєвропейського та азійського мовознавства. Зокрема, молода дослідниця з азербайджану М. Умудова зараховує історизми та архаїзми до класу пасивної лексики та наводить ряд диференційних ознак серед яких можна виділити, що порівняно з архаїзмами в історизмах синоніми не вживаються. Ще одна важлива відмінність архаїзмів від історизмів полягає в тому, що архаїзми мають певний ступінь застарілості. Їх спеціально виділяють лінгвісти, щоб відстежити вік словникового складу мови. Багато слів часто виходять з ужитку і переходять у стан пасивної лексики або зникають. Для слів, що перейшли в пасивний стан, можуть існувати два варіанти: при заміні іншими слово стає архаїчним, а при зникненні самого предмета слово стає історизмом [56, с. 2].

У західній Європі ідея, щодо історизмів виникла давно. Вважається, що першим хто виділив цей шар лексики був німецький вчений Ф. Шлегель ще на початку дев'ятнадцятого століття, ця ідея мала філософське підґрунтя [46, с. 312]. У ході розвитку цей термін набув своїх дефініцій у різних науках таких як: філософія, антропологія, соціологія, а також у лінгвістика. Досліджуючи цей термін з лінгвістичної точки зору в англійській мові українські дослідниці А. Марчишина та Т. Петрова зазначають, що історизми та архаїзми (*historisms and archaisms*) входять до шару лексики який називається *literary-bookish words, or learned words* [26, с. 30], що є відповідниками українській спеціальній лексиці. Водночас, вони критикують назву цього шару лексики в англійській мові, бо на їхню думку «термін «*learned*» не є точним і не описує належним чином точні характеристики цих слів.» Отже, в українській, азійській та західноєвропейському мовознавстві історизми та архаїзми відносяться до окремого шару лексики, мають тотожні диференційні та спільні ознаки та функції. Це важливо розуміти, адже невідповідність підходів до класифікації

історизмів та архаїзмів призвела б до проблем із точністю перекладу. Як зазначає О. Коваленко цими ознаками є:

- 1) семантичний компонент минуле у смисловій структурі слова;
- 2) спеціальна стилістична настанова створення часового фону оповіді;
- 3) низька частотність вживання;
- 4) периферійна позиція в словнику;

5) обмеженість функціонування певними стилями мовлення [18, с. 93]. Головною диференційною ознакою є те, що архаїзми були замінені на інші слова, що позначають реалії сьогодення, а історизми позначають ті реалії, які не існують у сучасному світі. Також відрізняються ці поняття за функціональним критерієм, бо єдина функція історизму - номінативна, в той час як архаїзми мають як номінальну, так і стилістичну функцію [50, с. 235]. Залежно від контексту вживання вони можуть бути історичними термінами. Наприклад, назву «русин» можна часто зустріти на історичних мапах, де цей архаїзм виконуватиме функцію історичного терміну. Водночас, послуговуючись класифікацією М. Кочергана ми зараховуємо лексему «русин» до етнонімів. Отже, поняття «історичний термін» набуває синкретичних властивостей поєднуючи у собі власну назву та архаїзм. На основі цього висновку можемо зробити загальну класифікацію історичних термінів, до якої входять два основні класи: історичні терміни-реалії та історичні терміни - власні назви, при чому цим класам може бути притаманна певна ступінь архаїзації. Подальшу класифікацію ускладнює той факт, що історизми та архаїзми можуть позначати поняття з абсолютно різних сфер людського життя та діяльності такі, як предмети матеріальної та духовної культури, назви звичаїв та обрядів, назви соціальних статусів та станів [36, с. 134]. Це характерно як для англійської мови так і для української мови.

На рівні з історизмами та архаїзмами до спеціальної лексики зараховуються і терміни. На основі проаналізованих вище робіт можемо помітити тенденцію,

що при вживанні поняття «історичний термін» йдеться скоріше не про окремий шар лексики, а про функцію, яку виконують інші шари спеціальної лексики.

Пропонуємо розглядати історичні терміни у розрізі: загальні поняття історичної науки та слова, що набувають ознак історичного терміну при їхньому вживанні в історичному тексті. Вчені виділяють клас історичних термінів не-реалій, в який зараховують власне загальні поняття. Такі загальні поняття, як індустріалізація, промислова революція, урбанізація, мають менший ступінь етнокультурного забарвлення, ніж терміни - реалії. Також ,до цього класу можуть входити ті мовні одиниці, які знаходяться на периферії діяльності істориків, або ж галузей суміжних з історією, таких як археологія - галузь історичної науки, що вивчає речові пам'ятки від палеоліту до пізнього середньовіччя включно і реконструює за ними давню історію суспільства. [26]. Суміжними для цих двох галузей будуть хрононіми (палеоліт, кам'яна доба). Варто враховувати той факт, що дослідниці наводять загальну класифікацію історичних термінів. Проте, історія має багато напрямків вивчення, які включають в себе такі галузі історії, як економічна історія, військова історія, соціальна історія, сходознавство. Враховуючи розгалудженість історії можемо стверджувати, що класифікація, запропонована вченими є міжгалузевою. Зважаючи на міжгалузевість поняття «історичний термін», історичним текстам притаманний великий вміст міжгалузевих термінів, які у контексті історичної праці стають історичними термінами. «Міжгалузеві терміни - це терміни, які використовуються в кількох споріднених або й віддалених галузях» [6, с. 226]. Такий погляд висловлює також Ю. Хоптяр зазначаючи, що «розглядаючи терміни та поняття форм державного правління та устрою (в рамках історії), міжпредметні зв'язки можливі також з “Правознавством”, “Політологією”. Спільні терміни можуть об'єднувати “Історичну термінологію” з “Археологією”, “Допоміжними історичними дисциплінами” та іншими предметами» [40, с. 6]. В рамках кожної галузі ці класи будуть мати різні підкласи. Наприклад, соціальна історія в рамках класу історичних термінів-

реалій може мати такі підкласи: термін на позначення сімейного статусу, термін на позначення суспільного статусу, термін на позначення етносу, тощо. То військова історія в рамках цього ж класу буде мати інші підкласи як, наприклад, термін на позначення видів зброї, термін на позначення видів війни, термін на позначення військової тактики, тощо. Зважаючи на цей аспект, можемо дійти висновку, що поняття історичний термін об'єднує термінології суміжних історичних і неісторичних наук. До складу суміжних історичних наук зараховуємо джерелознавство, археологію, палеографію, дипломатику, хронологію, сфрагістику, геральдику, нумізматику та ін. [40, с. 10]. Зауважимо, що ці галузі є взаємопов'язаними, що і дає нам підстави говорити про концепцію «єдиного історичного терміну». Наявність історичного терміну не обмежується суто науковим стилем та його підстилями. В. Маслак висловлює думку, що на використання того чи іншого історичного терміну неминуче впливають чинники, що виходять за рамки вивчення історії, маючи на увазі жанрову специфіку текстів, що змінюють його семантичне наповнення, підкреслюючи, що історичний термін може використовуватись у публіцистиці, художній літературі [27, с. 321]. Враховуючи специфіку історичної енциклопедії, для неї характерне поєднання різних галузей історії і, як наслідок, великий шар різногалузевих термінів історичної науки.

В українському мовознавстві можемо виділити підхід О. Крутоголової та Ю. Рябової. На їхню думку: «Термін «реалія» зазвичай вживається в широкому розумінні для позначення всіх національно маркованих слів» [22, с. 164]. Більш точне визначення надає Р. Зорівчак: «Монолексемні і полілексемні одиниці, що вміщують як основне лексичне значення традиційно закріпленій комплекс країнознавчої інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови того, хто її сприймає» [29, с. 175]. З визначення Р. Зорівчак стає зрозумілим те, що при перекладі цих мовних одиниць ми маємо послуговуватись правилами перекладу безеквівалентної лексики. Цю думку підтверджують Л. Чернікова, Л. Зубкова зараховуючи до безеквівалентної лексики власні назви та слова-

реалії. До слів реалій дослідниці зараховують слова на позначення предметів духовної та матеріальної культури притаманні певній мові [42, с. 172]. Важливим є зв'язок слів-реалій із застарілим шаром лексики. З історичної точки зору можна розділити слова на дві групи : власне реалії та історичні реалії [42, с. 174]. Визначення історичних слів-реалій має спільні риси з визначеннями архаїзмів. Це стосується референтів цих слів, адже вони не існують у сучасному світі, у наслідок чого, відбувається процес архаїзації слів-реалій і їхнє входження до складу архаїчної лексики. Описавши цю особливість, можемо стверджувати, що слова-реалії створюють певну синкретичну єдність з архаїзмами. У минулому підрозділі, ми встановили, що архаїзми створюють синкретичні єдності з власними назвами. Продовжуючи цей логічний ланцюжок цілком природньо постає питання про таку єдність між словами-реаліями та власними назвами. О. Крутоголова та Ю. Рябова у своїй класифікації виділяють чотири групи слів реалій розширюючи класифікацію Л. Чернікової та Л. Зубкової ще двома класами - реалії державного ладу та ономастичні реалії (до ономастичних реалій дослідниці відносять антропоніми та топоніми) [22, с. 165]. Однією з властивостей слів-реалій є їх тісний зв'язок з термінологією, незважаючи на те, що терміни переважно застосовуються в наукових текстах, а слова-реалії - в художніх, вони здатні буди частиною терміносистеми історичної науки. «Певну близькість з семантичного та стилістичного боку мають реалії з термінами... їхня кореляція полягає в тому, що інколи термін збігається з реалією, тобто існують терміни-реалії» [42, с. 173]. Ми можемо стверджувати, що історичний термін має комплексну структуру до якої входять: архаїзм, власна назва та слово-реалія. Візьмемо для прикладу нашу українську вишиванку. Слово "вишиванка" можемо зарахувати до власне слів-реалій, адже, ми маємо референт у сучасному світі. К. Матейко, досліджуючи український одяг у своєму етнографічному словнику, включає назви одягу до «термінології одягу» [28, с. 3]. Історичним термінам властивий зв'язок з термінами інших наук. У зв'язку з цим, якщо в історичному тексті йде мова про козацьку вишиванку XVII

століття, то це слово-реалія в історичному дискурсі набуває ознак історичного терміну на позначення виду одягу, який носив історичний соціальний прошарок «козацтво». Тому, слово-реалія «вишиванка» знаходиться на периферії між історичною термінологією одягу та сучасною термінологією одягу. Саме тому, варто враховувати контекст у якому вжито слово-реалія і на основі цього приймати рішення про включення слова-реалії до складу історичних термінів. Підсумовуючи, виокремлюємо клас «історичні терміни-реалії».

1.3. Визначення стратегій та тактик перекладу

Для аналізу перекладу необхідно дати визначення перекладацьким термінам, які пов'язані зі стратегіями та тактиками перекладу.

Метод перекладу - сукупність дій (застосування перекладацьких прийомів та трансформацій), які дозволяють перекладачу досягти мети і передати зміст тексту оригіналу найбільш «природним» способом [2, с. 82]. Тобто, ми говоримо про метод перекладу, як про стратегію, яка обирається перекладачем. Е. Ахмедова, спираючись на класифікацію методів П. Ньюмарка наводить такі методи, як наслідувальний переклад (повна відповідність намірам автора тексту оригіналу і їх реалізації), семантичний переклад (врахування естетичної цінності тексту оригіналу), адаптивний переклад (перетворення культури оригіналу в культуру перекладу), ідіоматичний переклад (додавання та заміна слів тексту оригіналу на ідіоми мови перекладу) та комунікативний переклад (передача контекстуального значення тексту) [2, с. 82]. Якщо про методи перекладу ми говоримо про перекладацькі стратегії, то при визначенні прийомів перекладу ми говоримо про тактики. До прийомів перекладу входять перекладацькі трансформації. Перекладацькі трансформації поділяються на: граматичні трансформації- (до них належать транспозиція, декомпресія, компресія, об'єднання та членування речень, пермутація) та лексико-семантичні трансформації «прийоми перекладу лексичних одиниць (слів, словосполучень, фразем), враховуючи видозміни у їхній формі і значенні у

порівнянні з мовою оригіналу» (транскодування, калькування, вибір варіативного або традиційного відповідника, генералізація, конкретизація, описовий переклад, синонімічний переклад) [9, с. 4, 25]. З такими визначеннями згодні вчені Інституту Перекладу (Велика Британія) Я. Келлу, Х. Бушеріх. Метод, який буде використано, визначається перед актом перекладу, він залежить від кількох факторів. Попередні норми (перекладацькі методи) та процедурні норми (перекладацькі прийоми) керують актом перекладу до та під час процесу. Перекладацькі методи визначатимуть причину, чому конкретний текст вибрано для перекладу, первинні норми визначають, яку загальну стратегію буде використано (відчуження чи одомашнення), перекладацькі прийоми - про мікротехніки, що використовуються на рівні слів і речень. Беручи за основу дослідження французьких вчених Ж.-П. Віне та Ж. Дорблене дослідниці виділяють такі прийоми перекладу (*procedural techniques*): дослівний переклад, калькування, транспозиція, адаптація, знаходження еквівалента. [45, с. 756].

У вітчизняній лінгвістиці дослідженням перекладацьких трансформацій займалися Л. П. Білозерська, Н. В. Возненко, С. В. Радецька. У своїй спільній праці, присвяченій проблематиці термінології та її перекладу зазначають, що для перекладу термінів необхідно залучати перекладацькі трансформації. Також, дослідники додають стилістичні трансформації. Оскільки, об'єктом нашого дослідження є історичні терміни, то, насамперед, варто розглянути перекладацькі трансформації притаманні для перекладу цього шару лексики. Такої думки дотримується і А. Кудіна, яка зазначає, що у ході перекладу спеціальної лексики (окрім термінів вона також у цю категорію зараховує і власні назви) варто застосовувати такі лексичні перекладацькі трансформації: транскрипція та транслітерація;

калькування;

лексико-семантична зміна;

інстанціювання;

генералізація або модуляція семантичного розвитку [49, с. 5].

Проте, дослідниця не наводить дефініцій цих термінів, тому, варто проаналізувати дефініції інших дослідників. Л. Науменко та А. Гордєєва зараховують ці прийоми перекладу до складу лексико-семантичних трансформацій та об'єднують транслітерацію та транскрипцію в один великий клас - транскодування. За визначенням дослідників, транскодування - це спосіб перекладу шляхом відтворення звукової або графічної форми слова мови оригіналу засобами мови перекладу. Виокремлюють чотири різновиди транскодування: транскрибування, транслітерація, мішане та адаптивне транскодування [9, с. 13]. Західноєвропейські дослідники Дж. Найду, П. Пілкінгстон та К. Регмі роблять важливе зауваження і наголошують, що транслітерація - це процес у ході якого лексема мови перекладу змінюється лише графічно для функціонування у мові перекладу. Транслітерація - це також процес заміни, доповнення слів або значень однієї мови значеннями іншої, оскільки іноді точної еквівалентності або точного значення може не існувати. Зазначається, що важливим аспектом транслітерації є неминуча втрата сенсу, що існує у повсякденній мові та допомагає встановити контекст, у якому міжкультурний переклад можна краще зрозуміти [52, с. 18].

1.4. Проблематика перекладу науково-історичного дискурсу

Серед поглядів науковців не існує єдиної дефініції поняття «дискурс». Тому і не існує єдиної думки, щодо трактування поняття «історичний дискурс» та його підвидів. Саме ж явище в українському мовознавстві не є достатньо дослідженим. Серед вчених, які займались вивченням даного поняття та оптимальних способів перекладу, можна виділити С. Запольських, М. Сливку, О. Галактіонова. Зокрема, С. Запольських підкреслює цю проблему, бо за її словами: «Поняття «історичний дискурс», ще не отримало широкого застосування у вітчизняних лінгвістичних наукових розвідках» [12, с. 127].

Саме С. Запольських надає дефініцію історичного дискурсу і визначає його, як: «тексти, створені у результаті мовної діяльності істориків, як представників професійної групи, розглянуті у сукупності їх лінгвістичних параметрів і соціокультурного контексту» [12, с. 127]. Саме наявність соціокультурного контексту і породжує жанрову варіативність історичного дискурсу, але при цьому ускладнює системне, узагальнене уявлення про оптимальні способи перекладу «історичних термінів». М. Сливка виділяє підвид «науково-історичний дискурс», проте, не наводить його дефініції, але виділяє його особливості:

- 1) загальноповсюджені лексика поєднується з термінологією;
- 2) авторитетність;
- 3) наявність конотативного сенсу термінології.

Варто зважати на те, що існує зв'язок між культурою та «історичним терміном». Це притаманно не тільки художнім текстам а й текстам, що належать до науково-історичного дискурсу [32, с. 2]. М. Сливка вважає, що при перекладі текстів історичного дискурсу, варто відносити його до інформативного типу перекладу. Під інформативний типом (його ще називають спеціальним) перекладу розуміємо такий тип перекладу, при якому головною метою для перекладача є відтворення не художньо-естетичних особливостей, а передача інформації та подій, описаних у тексті оригіналу [32, с. 2; 4, с. 356]. Особливістю перекладу історичних термінів в науково-історичному дискурсі є те, що вони несуть у собі і конотативні просторово-часові сенси [32, с. 3]. Можемо простежити тенденцію, що знову дослідник робить поділ історичних термінів при розгляді їхнього перекладу, на універсальні поняття історичної науки та історичні терміни з конотативним культурно-специфічним сенсом. Саме тому, при перекладі варто враховувати відповідники, які притаманні національній історіографії та термінологічній традиції [32, с. 3]. Проте, це доволі суперечливе твердження з яким ми не

згодні, адже, при перекладі творів науково-історичного дискурсу, насамперед, наукового жанру, головною задачею перекладача є точне відтворення термінології тексту оригіналу. Саме тому такі культурні адаптації, як *prince* - князь, царевич [32, с. 3], змінюють семантичний компонент висловлювання, надаючи слову у тексті перекладу додаткового національно-специфічного сенсу, тим самим спотворюючи вихідне значення слова, у наслідок чого реципієнт неадекватно сприймає первинний сенс цього слова.

Отже, перекладач повинен мати не тільки достатньо глибокі знання з історії, або ж з певним періодом історії для створення якісного перекладу, а й бути обізнаним у культурно-національній специфіці історичних термінів.

Для того, щоб визначити оптимальні способи перекладу, варто проаналізувати, які перекладацькі методи, способи, та прийоми застосовують для перекладу наукових термінів. Візьмемо до уваги праці західноєвропейських вчених М. Пезешки та Х. Табрізі, які перш за все звертають увагу на явище 'lexical gap' (дослівно - лексичні прогалини (лакуни)) - це випадки відсутності еквіваленту в одній мові під час порівняння двох мов під час перекладу [53, с. 1]. М. Янсен, визначаючи лексичні прогалини, описує це як явище, яке «в основному стосується слова, яке не має синоніму для перекладу, але все ж його потрібно пов'язати з чимось міжмовним» [47, с. 2]. Лакуни характерні для всіх лексичних шарів мови, враховуючи терміни. Італійські вчені Л. Бентивоглі та Е. Піанта займалися проблематикою пошуку лакун і дійшли висновку, що для кількісної оцінки англо-італійських лексичних лакун доцільно використовувати двомовні та одномовні словники. У їхньому випадку цими словниками були Collins dictionary та одномовний італійський словник DISK, оскільки вони мають велику вибірку для оцінки відсотка лексичних прогалин між англійською та італійською мовами [44, с. 666]. Ми вважаємо, що джерелами лакун можуть бути також тексти оригіналу та перекладу, адже їхнє порівняння дає змогу визначити лакуну та простежити, як цю проблему вирішують перекладачі у ході перекладу тексту.

Такі дослідження можна проводити в рамках тексту оригіналу та одного варіанту перекладу, так і декількох перекладів. Ми вважаємо ефективним порівняння корпусів історичних текстів і їхній аналіз перекладу історичних термінів, адже корпуси текстів забезпечують широку вибірку історичних термінів. При визначенні терміну «корпус текстів» ми спираємось на узагальнене визначення О. Демської: «Текстовий корпус - це певним чином організоване комп'ютерне зібрання писемних і/або усних текстів будь-якої національної мови, якому притаманні обов'язкові ознаки і який призначений для наукового та практичного вивчення цієї мови» [10, с. 36].

Ще однією ваговою проблемою, яка передує самому процесу перекладу є той факт, що у зв'язку з прогресом певної галузі науки виникають нові поняття, у зв'язку з чим І. Борисевич та Л. Ратомська зауважують, що не завжди можна знайти відповідний переклад термінів у словниках [6, с. 227].

За відсутності еквівалентів у мові перекладу на позначення терміну мови оригіналу, вчені вдаються до значної кількості перекладацьких трансформацій, для перекладу того чи іншого історичного терміну. Під еквівалентністю перекладу ми розуміємо збереження відносної рівності змістовної, змістової, семантичної, стилістичної і функціонально- комунікативної інформації, що міститься в оригіналі і перекладі. [5]

Враховуючи синкретичність поняття «історичний термін», необхідним є огляд та аналіз прийомів перекладу архаїзмів та історизмів. Варто зазначити, що через свою етнокультурну специфіку ці два види лексики часто зустрічаються у художній літературі для підсилення емоційної складової текстів.

Т. Ласінська описуючи проблематику способів перекладу історизмів виділяє такі способи: вилучення, нівелювання, еквівалент [24, с. 37-38]. На думку вченої «вилучення належить до лексико-граматичних трансформацій і застосовується у випадку наявності мовних одиниць, які відсутні в мові

перекладу, але містять імплікативні смисли, для передачі яких необхідно змінити перекладну лексичну одиницю [24, с. 37]. Можна припустити, що такий спосіб перекладу потенційно означав би спотворення перекладу, адже історичний термін у процесі перекладу просто б зник. Але вчена зауважує, що «вилучення слід застосовувати до перекладу історизмів та архаїзмів тоді, коли вихідна лексична одиниця містить надлишкову інформацію, перенесення якої у переклад призведе до порушення цілісності та логічності перекладеного тексту» [24, с. 37]. Ми вважаємо, що спосіб перекладу - нівелювання є недоречним при перекладі мовних одиниць науково-популярних текстів, зокрема історизмів та архаїзмів у функції історичного терміну, адже такий спосіб веде до втрати історичного терміну в мові перекладу, що є неприпустимим. Т. Ласінська описує недоречність такого способу перекладу історизмів та архаїзмів у тексті різних жанрів та висловлює загальну критику спираючись на критичні зауваження вітчизняних та зарубіжних вчених «нівелювання в перекладі, можна сказати, що даний спосіб перекладу призводить до втрати національно-культурного колориту» [24, с. 38] .

С. Запольських вважає оптимальним способом перекладу історизмів та архаїзмів «форенізацію», тобто фактично запозичення оригінального слова з тексту оригіналу в текст перекладу [12, с. 129]. Цей спосіб справді забезпечує точність відтворення сенсу історичного терміна-історизма в наукових текстах спрямованих на професіоналів. Але, як підтверджує сама дослідниця, це може стати бар'єром до розуміння для звичайного, масового читача. Якщо візьмемо до уваги науково популярний жанр, то вірогідність цього є високою, зважаючи на те, що реципієнт науково-популярного тексту є масовим. На противагу цього дослідниця наводить такий варіант адаптації із заміною історизмів та архаїзмів їхнім культурним еквівалентом у тексті перекладу [12, с. 3]. Але тоді навпаки, виникає проблема не точного відтворення вихідного історичного терміну, у наслідок чого, професіонал може мати хибне уявлення, а пересічний читач буде легко сприймати сам текст.

Національно-культурне забарвлення притаманне не тільки мовним одиницям художніх текстів. До того ж, його спорідненість тісно пов'язана із спорідненістю двох мов. Але, наприклад, порівнюючи германські та слов'янські мови, до числа яких входять англійська та українська, ступінь спорідненості є низьким, тож тільки в близькоспоріднених мовах та культурах можна говорити про аналогії, тож це становить перешкоду для перенесення повного сенсу історичного терміну з тексту мови оригіналу в текст мови перекладу [54, с. 128]. Такий висновок було зроблено дослідниками на основі аналізу, щодо доречності використання аналогового перекладу при перекладі історичних термінів-онімів.

1.5 Термінологізація власних назв в історичному тексті та особливості їх перекладу.

Наука, яка займається вивченням власних назв називається ономастика. На позначення об'єкту її дослідження українські вчені використовують терміни «власна назва» та «онім».

Для того, щоб говорити про тотожність у розумінні терміна «власна назва», необхідно проаналізувати наявність кореляції у визначеннях власних назв в українських та західноєвропейських працях. Встановлення кореляції у підходах необхідне для визначення об'єкту перекладу адже, якщо в українській мові певне слово є власною назвою а у англійській ні, або навпаки, то ускладнюються і завдання перекладу такого слова. «Власна назва - це слово або група слів, які вказують або мають тенденцію вказувати на об'єкт або об'єкти, до яких воно відноситься, лише завдяки своєму характерному звучанню, незалежно від будь-якого значення, яке цей звук мав із самого початку або набув ним через асоціацію із зазначеним предметом або предметами».

Як зазначає Н.Ю. Невмержицька: «Ономастика традиційно поділяється на розділи згідно категорій об'єктів, які мають власні назви: антропоніміка вивчає імена людей, топоніміка - назви географічних об'єктів, зооніміка - клички

тварин, астроніміка - назви окремих небесних тіл і т.д. Ономастика поділяє власні назви на реаліоніми (назви об'єктів, які існують або існували) та міфоніми (назви видуманих об'єктів).

Для дослідження перекладу історичних термінів необхідно розглянути власні назви. Розгляд цих двох типів разом є не випадковим, адже вони є взаємопов'язаними. Навіть в рамках історичної науки, зазвичай виділяють таку дисципліну, як ономастика. Недарма, А. Зубко зауважує, що до 19 століття ономастику у європейському мовознавстві не виокремлювали, як окрему дисципліну, а розглядали її скоріш, як допоміжну дисципліну при вивченні історії, географії, чи етнографії. [14. с. 262] Більше того, взаємозв'язок історії та власних назв посилюється на тлі того факту, що власні назви використовувались, як історичні джерела для вивчення, насамперед, розселення та розміщення людей завдяки архаїчним назвам річок. У зв'язку з цим, дослідник виділяє дві концепції. Перша - використання власних назв, як історичне джерело. Друга стосується вчених-філологів, котрі використовували оніми в дослідженнях з історії мови [14, с. 263]. В рамках нашого дослідження ми виокремлюємо третій, мовознавчий, підхід, за якого власні назви можуть уособлювати в собі історичні терміни, відповідно переміщаючи об'єкт вивчення ономастики (власні назви) до термінознавчого поля. Задля класифікації історичних термінів-онімів, ми маємо розглянути класифікацію власне онімів. Варто зауважити, що коло досліджуваних власних назв постійно збільшується у результаті розвитку інших наук та самої ономастики. Висловлюємо припущення, процес збільшення кола дослідження власних назв може відбуватися у діахронії на синхронії. Під розвитком у діахронії розуміємо появу нових класів власних назв у зв'язку з розвитком людства, а під синхронічним розуміємо розвиток вже існуючих класів та підкласів власних назв. Класифікації власних назв у вітчизняних дослідженнях відрізняються за ступенем деталізації тобто, один клас може описувати збірне поняття, а інший-більш сфокусованим на окремих елементах цього збірного поняття.

Наприклад, до класу топонім зараховують назви географічних об'єктів [23, с. 7]. Самі топоніми у свою чергу поділяються на велику кількість інших класів таких як, ойконімами-назви міст, астїоніми-назви внутріміських об'єктів, урбаноніми-назви вулиць, годоніми-назви площ, агороніми, а також, назви шляхів сполучення-дромоніми [23, с. 14]. Таку ж ситуацію бачимо при класифікації власних назв на позначення водоймищ- гідроніми у рамках якої виділяють:

назви океанів-океаноніми;

назви морів-пелагоніми;

назви озер-лімноніми;

назви річок- потамоніми;

назви боліт-гелоніми [23, с. 14].

Оскільки, власні імена створюються в рамках конкретної науки (географії, історії), то на передній план висувається їхня професійна спрямованість, тому можна прослідкувати галузь походження тієї чи іншої власної назви. Наприклад, географи потребують назви географічних об'єктів, розміщених та утворюваних на межі літо- та гідросфери у зв'язку з чим, у рамках ономастики виділяють у класі топонімів, клас гідрооронімів [23, с. 14].

Так само і з історією в рамках якої, наприклад, необхідно встановити рід занять, якими займалися люди у минулому. У зв'язку з цим, серед топонімів виділяють топоніми, «які вказують на наявність в минулому широко розвиненої залізорудної промисловості», або в рамках антропонімів істориками було зібрано «назви повстанців проти феодального гніту в Україні» [40, с. 63]. Зважаючи на два останні приклади можна побачити, що ономастика, як суміжна дисципліна в історичній науці, не має достатню кількість класів та їхніх найменувань для зарахування певних власних назв в рамках вивчення історії. Зважаючи на недостатню опрацьованість деталізованих класів власних

назв, ми будемо користуватися класами, які включають в себе більш загальні власні назви. Саме тому, варто звернути увагу на класи, які пропонують вчені лінгвісти, як вітчизняні та і зарубіжні. Аналізуючи вітчизняні праці, класифікації загального характеру пропонують М. Кочерган, який виділяє: топоніми-географічні назви, та антропоніми - власні назви, які називають людину, які можуть бути як реальними, так і вигаданими автором художнього тексту. Також, теоніми-назви божества, зооніми-назви тварин, їх клички, космоніми- назви небесних явищ, хрононіми-назви часових явищ історії, ідеоніми- різні об'єкти наповнені духовними цінностями, ергоніми- назви організацій, гідроніми- назви водойм, етноніми-назви народів. У праці А. Швець зазначаються такі загальні класи, як хрематоніми (власні імена об'єктів матеріальної культури) [20, с. 187].

Досліджуючи історичний дискурс, С. Запольських зауважує, що деякі класи власних назв (за її визначенням- це топоніми та антропоніми) в історичному тексті виступають, як терміни історичної науки [12, с. 128]. Поряд з цими класами власних назв, дослідниця відносить також назви історичних подій, та історичних реалій.

Таким чином пропонуємо таку класифікацію історичних термінів-власних назв: історичний термін-топонім;

історичний термін-антропонім;

історичний термін-гідронім;

історичний термін-хромонім;

історичний термін-зоонім;

історичний термін теонім;

історичний термін-ідеонім;

історичний термін-ергонім;

історичний термін- етнонім.

Ця класифікація викликає питання про самотність та монофункціональність історичних термінів. Під самотністю розуміємо властивість історичного терміну не бути суто суміжною функцією історизмів чи архаїзмів. І. Старик, досліджуючи термінологічні словники з історії помітила, що історична термінологія включає у себе також вузько- та загальноживані терміни [33, с. 1]. Проаналізувавши роботу дослідниці, із її змісту можемо виділити такі самотні історичні терміни: еволюція, ера, імперія, рабство, табу, форум. Також, у цій роботі запропоновані класифікації за критеріями багатозначність/однозначність, лексико-семантичні відношення (синонімія, антонімія, паронімія), та включає поділ на лексико-семантичні групи (назви верств населення, посад, галузей історичних наук, тощо) [33, с. 1].

Необхідність розгляду оптимальних варіантів перекладу власних назв, обумовлена наявністю такого класу, як історичні терміни-власні назви. Оптимальними способами перекладу історичних термінів-власних назв, або ж власних назв у функції історичного терміну, є транскодування, калькування або описовий переклад, буквальный переклад та знаходження словникового відповідника, комбінування зазначених методів. Необхідно дати визначення кожному з цих способів [54, с. 125].

ї]. Звісно ж, ми знову говорим, про загальні оптимальні підходи для перекладу власних назв, але, для точності дослідження, необхідно розглянути їх в у межах окремих класів власних назв.

Є. Костюніна та С. Радецька вважають, що оптимальними прийомами і трансформаціями при відтворенні топонімів є: транскрипція, транслітерація, калькування, створення нового слова, експлікація, пошук місцевого аналога, додавання [19, с. 163]. Два перші прийоми є кількісно домінуючими. Особливими видами транскрипції, на думку дослідниць, є: транскрипція з

додаванням іменника, транскрипція з описовим елементом [19, с. 163]. Окрім зазначених перекладацьких прийомів та трансформацій Ю. Ірхіна зауважує, що при перекладі топонімів варто враховувати «принцип урахування історичної традиції номінації певного об'єкта» [17, с. 62]. Т. Іваніна стверджує, що існує також змішаний переклад, який включає у себе згадані вище прийоми (тобто, мова йде про поєднання транскрибування та транслітерації, або ж декомпресії, транслітерації та калькування) [16, с. 117]. Вчена зауважує, що під час перекладу топонімів можливим є застосування «принципу морфологічної модифікації». Цей принцип може виявлятися у двох аспектах:

- 1) додавання закінчень;
- 2) транслітерація із заміною літер (голосна на голосну, приголосний на приголосну, або голосна на приголосну і навпаки) [16, с. 117].

Як для топонімів так і для антропонімів характерними прийомами перекладу є транслітерація та транскрибування та калькування [56, с. 262-263].

Я. Уманець стверджує, що при перекладі антропонімів, зокрема імен монархів, може застосовуватись принцип транспозиції. Дослідниця характеризує транспозицію, як «принцип етимологічної відповідності» [39, с. 263]. Він має на меті збереження автентичного імені в тексті мови перекладу, яке вказано у тексті мови оригіналу. Однак, інші вітчизняні вчені, Л. Наумова та А. Гордєєва, виражають інший підхід до визначення транспозиції. На їхню думку транспозиція - це заміна однієї частини мови на іншу.

Д. Пельтек, В. Брудзь, та Г. Виборнова аналізуючи переклад антропонімів виділяють перекладацькі трансформації додавання та опущення (декомпресія та компресія) та зазначають, що при перекладі антропонімів може відбуватись поєднання перекладацьких прийомів та трансформацій [7, с. 97]. Враховуючи специфіку історичної науково-популярної енциклопедії, ми можемо очікувати значну кількість антропонімів. Ці антропоніми можуть бути не власне англійськими, а походити з інших мов, наприклад, італійської, латинської чи

китайської. Це створює додаткові труднощі при перекладі та аналізі цього перекладу. Тому при аналізі перекладу антропонімів, варто враховувати мову на яку орієнтувався перекладач. Наприклад, це може бути італійське ім'я, яке перекладено на англійську і перекладач може перекладати це ім'я власне з італійської, або ж з англійського варіанту. При перекладі імен історичних діячів, варто звертати на компоненти, які входять до складу антропоніма, що характеризують людину. Наприклад: «Мудрий» у складі антропоніма Ярослав Мудрий, або «Великий» у складі антропоніма Володимир Великий. Д Пельтек, В. Брудзь, та Г. Виборнова роблять на цьому акцент стверджуючи, що «антропонім - це не просто лексема, що носить суто номінативний характер. Це своєрідне «обличчя» людини, частина її гідності, і саме через це коректна його передача часто стає не тільки професійним, а ще й моральним обов'язком» [7, с. 98].

При перекладі етнонімів Р. Стасенко покликаючись на класифікацію Г. Лукаша виділяє два класи етнонімів:

- 1) етноніми (словникові одиниці);
- 2) етнофолізми (словникові одиниці з негативною конотацією).

При перекладі обох класів можуть застосовуватися транслітерація, транскрибування, калькування та описовий переклад [34, с. 87]. Існує взаємозв'язок між топонімами та етнонімами. Наприклад, назви країн та міст тісно пов'язані з етносом, який населяє ці території. Назва країни може походити від назви етносу, або рідше назва людей, які населяють певну територію від назв країни. Зважаючи на цей зв'язок можемо стверджувати, що при перекладі етнонімів ми можемо застосувати принцип підбору традиційного відповідника.

На думку О. Пеліної, при перекладі хрононімів перекладачі послуговуються транслітерацією, транскрибуванням та калькуванням, традиційним відповідником (словниковий відповідник), а також «згортання та розгортання

вихідної структури» [31, с. 244-245]. Однак, на відмінну від класів вище, хрононімам притаманна подієвість. Тому, при перекладі хрононімів потрібно враховувати не лише звукову чи графічну тотожність, а й точно передавати подію, яка відбувалася у певний проміжок часу. Тому, кількісно транслітерація та транскрибування не будуть домінуючими на відмінну від класів, що проаналізовано вище.

1.6 Роль персоналії перекладача при перекладі історичного науково-популярного тексту

Більшість робіт, присвячених дослідженню ролі перекладача при перекладі, здійснюються в рамках художнього перекладу, враховуючи те, що при перекладі наукових та науково популярних текстів перекладач повинен мати текстоцентричний підхід, щоб точно передати думку автора, а при художньому перекладі допускається адаптація для читача. Цей факт підкреслює твердження А. Лефевра: «або перекладач залишає автора в спокої, наскільки це можливо, і рухає читача до нього; або він залишає читача у спокої, наскільки це можливо, і рухає автора до нього» [55, с. 145]. З огляду на специфіку наукового перекладу, перекладач повинен мати не лише перекладацькі знання й навички, а й ґрунтовні знання відповідно до тематики оригінального тексту (медицина, технології, історія) [48].

Іншу точку зору висловлює П. Кастенберг. Він виділяє два типи перекладача:

- 1) перекладач літературних (художніх) текстів ;
- 2) перекладач не-літературних текстів.

Зауважуючи, що ми не вимагаємо від перекладача художніх творів того, щоб він був письменником, таким чином ми не повинні вимагати від перекладача не-літературних текстів бути фізиком чи істориком [48]. Хоча Кастенберг погоджується з тим, що перекладач повинен мати базові знання з галузі тексту оригіналу. Ідеалом перекладача не-літературного тексту вчений вважає

людину, яка є професійним перекладачем та експертом у певній галузі [48]. У вітчизняному мовознавстві ґрунтовно дослідила проблематику мовної особистості перекладача М. Іваницька. Вона визначає перекладача, як суб'єкт перекладу, який має такі характеристики, як світоглядна, соціальна, мовна, психологічна [15, с. 22]. Ці характеристики впливають на текст перекладу. Можемо припустити, що ці характеристики будуть впливати на переклад історичних науково-популярних текстів. Візьмемо до уваги світоглядну. Під час перекладу історичного тексту українському перекладачеві буде притаманний погляд на історію з точки зору української історичної науки, який формується ще з дитинства, шкільних років, в той час, як автору оригінального тексту буде притаманний погляд на історію з точки зору американця. Звісно, ми маємо враховувати той факт, що автор є професійним істориком, а перекладач – ні. Враховуючи специфіку науково-популярного історичного тексту даний світоглядний компонент буде проявлятися у більшій мірі, чим під час власне наукового перекладу, адже, він розрахований на масового читача. До того ж, цільовою аудиторією оригінального тексту та тексту перекладу будуть рецепієнти різних культур і, як наслідок, світогляду. Саме тому, перекладач може вдатися до певних прагматичних адаптацій у тексті перекладу з огляду на те, що читачами є українці. У такому випадку, перекладач буде «наближати автора до читача». Закономірним у такому випадку є питання, про порушення перекладачем адекватності перекладу. При визначенні терміну «адекватність перекладу», ми спираємося на визначення, яке пропонує В. Яблочнікова: «Адекватний переклад - відтворення єдності змісту і форми оригіналу засобами іншої мови". Адекватний переклад враховує і змістову, і прагматичну еквівалентність, не порушуючи при цьому жодних норм, є точним і без усіляких неприпустимих перекручень» [43, с. 177]. Згідно з визначенням, адекватний переклад передбачає прагматичну еквівалентність, а принцип, викладений вище його порушує. Проте, на нашу думку, не варто узагальнювати всі прагматичні адаптації у науково-популярному історичному тексті, як помилку, або принцип порушення адекватності перекладу. Варто

давати оцінку адекватності перекладу конкретному аналізованому тексту, зважаючи на загальнонаціональні та персональні характеристики перекладача. При аналізі перекладу українською мовою, що зроблений перекладачем українцем, варто звернути увагу на твердження М. Стріхи, який зазначає, що «Український переклад від своїх початків мусив виконувати не так ознайомлювальну, ... як націєтворчу функцію» [21, с. 42].

Висновки до першого розділу

- З'ясовано, що книга Джеремі Блека «Історія світу від найдавніших часів до сьогодення» є поєднанням енциклопедії та науково-популярного тексту, що належить до історичного дискурсу.
- Встановлено, що на сьогодні не снує єдиного погляду, щодо тлумачення історичних термінів. Виникають питання щодо самобутності історичного терміна, адже відповідно до поглядів різних дослідників, мова йде скоріш про суміжну функцію власних назв та застарілого шару лексики як історичних термінів
- Ономастика - це наука яка вивчає власні назви і є суміжною дисципліною в рамках історичної науки. Для позначення об'єкта вивчення застосовують терміни «власна назва» та «онім». Власні назви мають велику кількість класів.
- Встановлено перекладознавчу термінологію, якою ми будемо оперувати у наступному розділі а саме: Метод перекладу - при визначенні стратегії перекладу, та перекладацькі прийоми та трансформації - при визначенні тактик.
- Аналіз поглядів дослідників, щодо визначення лексико-семантичних трансформацій при перекладі історичних термінів та власних, дає нам підстави стверджувати, що вони є подібними і включають в себе: транслітерацію, транскрибування, калькування, врахування

традиційного відповідника та описовий переклад. При перекладі історичних термінів також можуть застосовуватись синонімічний переклад, форенізація, вилучення та опущення (нівелювання). У свою чергу при перекладі власних назв можуть використовуватись декомпресія, компресія.

- Виявлено, що при аналізі перекладу варто враховувати особистість перекладача та національність, адже ці чинники впливають на результат перекладу.

Розділ 2 Відтворення власних назв та історичних термінів в історичній енциклопедії Джеремі Блека «Історія світу від найдавніших часів до сьогодення»

2.1 Переклад сучасних власних назв

2.1.1 Переклад топонімів

Топоніми є найчисельнішим класом власних назв у нашому дослідженні і нараховує 255 одиниць. Транслітерацією перекладено 55 одиниць. При визначенні транслітерації ми спираємося на визначення: «Транслітерація (transliteration) - трансформація, за допомогою якої слово мови оригіналу передається по літерах у мови перекладу» [9. с. 13]. Проте, необхідно уточнити, що наведена дефініція передбачає точне відтворення літер мовної одиниці оригіналу у мовній одиниці перекладу, але не враховує випадки, коли літери можуть додаватися або змінюватися не дотримуючись установлених правил транслітерації. Тому, доцільним є поділ цієї перекладацької трансформації на групи:

- 1) власне транслітерація - точне відтворення буквенного складу слова;
- 2) транслітерація із заміною певної літери на іншу;
- 3) додавання літер;
- 4) опущення літер;
- 5) дві і більше зміни у буквенному складі.

Перша група включає 38 одиниць. Наприклад: *Sudan* [1, с. 43] - *Судан* [2, с. 36]; *Iran* [1, с. 44] - *Іран* [2, с. 37]; *Knosos* [1, с. 49] - *Кносос* [2, с. 43]; *Argos* [1, с. 49] - *Аргос* [2, с. 43]; *Botswana* [1, с. 253] - *Ботсвана* [2, с. 221]; *Osaka* [1, с. 266] - *Осака* [2, с. 232].

Друга група налічує 11 одиниць. Замінами, які відбуваються під час перекладу є: **“і” на “и”** (4): *Pakistan* [1, с. 45] - *Пакистан* [2, с. 39], *Tibet* [1, с. 87] - *Тибет* [2, с. 73], *Florida* [1, с. 165] - *Флорида* [2, с. 141], *Madrid* [1, с. 217] - *Мадрид* [2, с. 189]; **зі зміною літери “о” на “а”** (1): *Morocco* [1, с. 98] - *Марокко* [2, с. 81]; **“u” на “в”** (3): *Australia* [1, с. 118] - *Австралія* [2, с. 99], *Australasia* [1, с. 148] - *Австралазія* [2, с. 125], *Austria* [1, с. 151] - *Австрія* [2, с. 128], **“i” на “ї”** (1): *Maui* [1, с. 170] - *Мауї* [2, с. 145]; **зі зміною “s” на “з”** (2): *Kansas* [1, с. 180] - *Канзас* [2, с. 155], *Arkansas* [1, с. 180] - *Арканзас* [2, с. 155].

До третьої групи належать 4 одиниці з додаваннями: **м’якого знаку** (3): *Gansu* [1, с. 86] - *Ганьсу* [2, с. 73], *Malta* [1, с. 137] - *Мальта* [2, с. 116], *Taiwan* [1, с. 146] - *Тайвань* [2, с. 125]; **З додаванням літери “а”** (1): *Lisbon* [1, с. 98] - *Лісабон* [2, с. 81].

До четвертої групи входить 1 одиниця з **опущенням літери “h”**: *Savannah* [1, с. 167] - *Саванна* [2, с. 142].

До п’ятої групи входить 1 одиниця в якій **додається м’який знак та змінюється закінчення “z” на “с”**: *Elbruz* [1, с. 87] - *Ельбрус* [2, с. 73].

Транскрибування становить 66 одиниць. «Транскрибування - трансформація, за допомогою якої звукова форма слова мови оригіналу передається відповідними літерами мови перекладу» [9, с. 13]. Ми можемо розділити транскрибування на дві групи за мовою та джерелом транскрибування:

- 1) транскрибування з англійської мови;
- 2) транскрибування з інших мов.

До першої групи належить 60 одиниць. Вони можуть бути топонімами, які не походять з англійських країн, мова йде про те, на яку мову орієнтування перекладач під час транскрибування топоніму: *Ethiopia* [1, с. 164] - *Eфiонiя* [2, с. 140] *Leeds* [1, с. 183] - *Лiдс* [2, с. 157]; *Sheffield* [1, с. 183] - *Шеффілд* [2, с. 157]; *Birmingham* [1, с. 183] - *Бiрмінгем* [2, с. 158]; *Stockton* [1, с. 185] - *Стоктон* [2, с. 159]; *Vancouver* [1, с. 185] - *Ванкувер* [2, с. 159]; *Washington* [1, с. 186] - *Вашингтон* [2, с. 161]; *Missouri* [1, с. 180] - *Мiссурi* [2, с. 155]; *Hyderabad* [1, с. 191] - *Гайдерабад* [2, с. 167]; *Singapore* [1, с. 194] - *Сiнгапур* [2, с. 169].

До другої групи входять 6 одиниць і включають в себе:

- 1) транскрибування з німецької: *Lübeck* [1, с. 104] - *Любек* [2, с. 85];
- 2) транскрибування з японської: *Kyoto* [1, с. 143] - *Киото* [2, с. 122];
- 3) каталанської: *Figueres* [1, с. 217] - *Фігерас* [2, с. 189];
- 4) транскрибування з китайської: *Shandong* [1, с. 218] - *Шаньдун* [2, с. 191], *Tianjin* [1, с. 194] - *Тяньцзінь* [2, с. 170];
- 5) транскрибування з румунської: *Ploesti* [1, с. 238] - *Плосити* [2, с. 207].

Калькування

Як зазначає Дж. Валінскі: «Калька- це особливий вид запозичень, у якому мова перекладу запозичує вираз із мови оригіналу шляхом буквального перекладу кожного з вихідних елементів. Результат створює або лексичну кальку, яка зберігає синтаксичну структуру мови перекладу, але в той же час вводить новий спосіб вираження; або структурна калька, яка вводить у мову нову конструкцію» [57. с. 59]. Л. Науменко та А. Гордєєва при визначенні терміну "калькування" становлять його в один ряд з дослівним перекладом та стверджують, що: «Калькування ще визначають, як переклад за першим словниковим значенням» [9. с. 9].

У нашому дослідженні методом калькування було перекладено 19 топонімів наприклад: *New England* [1, с. 88] - *Нова Англія* [2, с. 74], *Central Mexico* [1, с.

108] - *Центральна Мексика* [2, с. 89], *Western Europe* [1, с. 124] - *Західна Європа* [2, с. 104], *Central Walley* [1, с. 130] - *Центральна долина* [2, с. 111], *the Great Plains* [1, с. 131] - *Великі рівнини* [2, с. 112], *the United States* [1, с. 164] - *Сполучені Штати* [2, с. 140], *Red sea* [1, с. 63] - *Червоне море* [2, с. 53], *Indian Ocean* [1, с. 84] - *Індійський океан* [2, с. 70], *Caspian sea* [1, с. 87] - *Каспійське море* [2, с. 73], *Black sea* [1, с. 101] - *Чорне море* [2, с. 82].

Описовий переклад

«Описовий переклад - розкриття значення лексичної одиниці вихідної мови за допомогою розгорнутих словосполучень, чи навіть речень, які передають не тільки фактуальну, але й культурну інформацію щодо ознак абовластивостей явища, яке позначає ця лексична одиниця» [51. с. 67]. Описовий переклад займає малу частину при перекладі топонімів - 3 одиниці: *central Oaxaca* [1, с. 85] - *середина долини Оахака* [2, с. 71]; *Trans-Appalacia* [1, с. 168] - *землі на захід від Аппалачів* [2, с. 143]; *Indonesian spice island* [1, с. 190] - *острови індонезійського архіпелагу, які були багаті на спеції* [2, с. 65]

Морфограматичні модифікації

Морфограматична модифікація, за визначенням Ю. Ірхіної це - «принцип адаптації до граматичної системи мови перекладу..., за яким передбачається адаптація власної назви до мови перекладу» [1,7. с. 62]. При аналізі перекладу топонімів ідентифіковано 21 приклад морфограматичної модифікації. Можемо виділити додавання закінчень жіночого роду “-я” та “-ія” до транслітерованої, або ж транскрибованої основи: *Greenland* [1, с. 88] - *Гренландія* [2, с. 74], *Portugal* [1, с. 98] - *Португлія* [2, с. 81], *Florence* [1, с. 140] - *Флоренція* [2, с. 120]. Жіночий рід також може виражатися при транскрибуванні топоніма, у такому випадку морфограматична модифікація та транскрибування поєднуються: *Segovia* [1, с. 80] - *Сеговія* [2, с. 65], *Bolivia* [1, с. 85] - *Болівія* [2, с. 71], *Scandinavia* [1, с. 88] - *Скандинавія* [2, с. 74]. Даний прийом легко сплутати з транслітерацією із заміною деяких літер. Ускладнює виділення його

тим, що у цих прикладах морфограматична модифікація відбувається на основі транслітерованої основи топоніма. З одного боку ми можемо трактувати заміну “а” на “я”, як транслітерацію із заміною цих літер. Однак, головним аргументом на користь того, щоб виокремити цей спосіб перекладу є те, що топоніми зазначені вище не мають жіночого роду в англійській мові, але набувають його в українській мові. Тому можна стверджувати, що це - морфограматична модифікація. Також, в рамках цього прийому відбуваються: заміна закінчення множини “-s” на “-и”: *Balkans* [1, с. 76] - *Балкани* [2, с. 62]; заміна закінчення “-s” на закінчення, що виражає чоловічий рід “-н”: *Salamis* [1, с. 65] - *Саламін* [2, с. 55].

Вибір традиційного відповідника

Вибір традиційного відповідника передбачає встановлення еквівалентної назви власної назви мови оригіналу в мові перекладу. Використання даного прийому обумовлене різною ономастичною традицією обох мов, адже слова в мові перекладу та мові оригіналу можуть мати різні етимологічні походження. При виборі традиційного відповідника ми можемо встановити елементи транслітерації, транскрибування та калькування, проте, є випадки, коли ці елементи відсутні. Т. Іваніна називає цей прийом «принципом врахування історичної традиції (метод використання традиційного найменування)» [1, с. 117].

У нашому аналізі джерел мовного матеріалу зафіксовано 30 випадків вибору традиційного відповідника. Переважно - це макротопоніми, зокрема **назви країн** (13). Наприклад: *Denmark* [1, с. 88] - *Данія* [2, с. 74]; *Sweden* [1, с. 88] - *Швеція* [2, с. 74]; *Spain* [1, с. 98] - *Іспанія* [2, с. 81]; *Germany* [1, с. 151] - *Німеччина* [2, с. 127]; *Switzerland* [1, с. 151] - *Швейцарія* [2, с. 127]; *Slovakia* [1, с. 151] - *Словаччина* [2, с. 128]; *Poland* [1, с. 151] - *Польща* [2, с. 128]. **Інші макротопоніми** (7): *Middle East* [1, с. 40] - *Близький схід* [2, с. 34]; *Sub-Saharan Africa* [1, с. 56] - *Тропічна Африка* [2, с. 47]; *Hungarian plain* [1, с. 86] - *Паннонська рівнина* [2, с. 73]; *Iberian Peninsula* [1, с. 98] - *Піренейський*

nivostriiv [2, с. 81]; *Orient* [1, с. 111] - *Далекий схід* [2, с. 92]; *Sub-Saharan Africa* [1, с. 148] - *Тропічна Африка* [2, с. 125]; *Siberia* [1, с. 160] - *Сибір* [2, с. 137].
Ойконіми (8): *Vienna* [1, с. 71] - *Відень* [2, с. 60], *Beijing* [1, с. 86] - *Пекін* [2, с. 73], *Naples* [1, с. 109] - *Неаполь* [2, с. 91], *Bruges* [1, с. 118] - *Брюгге* [2, с. 98], *Genoa* [1, с. 98] - *Генуя* [2, с. 81], *Nanjing* [1, с. 104] - *Нанкін* [2, с. 86], *Seville* [1, с. 148] - *Севілья* [2, с. 125], *Cairo* [1, с. 41] - *Каїр* [2, с. 35].
Ороніми (1): *The Rookies* [1, с. 108] - *Скелясті гори* [2, с. 89].

Гідроніми (1): *The Pacific* [1, с. 47] - *Тихий океан* [2, с. 40].

Варіативний відповідник (1): *The Yellow River* [1, с. 46] - «*Ріка Хуанхе*» [2, с. 40].

Мультитрансформаційний принцип

Мультитрансформаційний принцип передбачає поєднання двох і більше перекладацьких трансформацій під час перекладу. Наведемо дефініції трансформацій, які наявні у мультитрансформаційному принципі при перекладі топонімів:

«Компресія- «зменшення кількості мовних знаків у вислові друготвору або вилучення надмірної експліцитної інформації у формі зайвого слова / словосполучення в мові оригіналу» [9. с. 16].

«Декомпресія - збільшення кількості мовних знаків у вислові друготвору або спосіб перекладу слова в МО як мінімум двома лексемами в МП, що викликано необхідністю експлікувати імпліцитну інформацію першоджерела, прояснивши її на лексичному рівні для малознайомого з нею читача» [9. с. 18].

«Пермутація, або перестановка слів «використовується задля того, аби привести традиційну для англійської мови сполучуваність слів у відповідність з рідною мовою» [13. с. 87].

«Конкретизація - «лексична трансформація, унаслідок якої слово (термін) ширшої семантики замінюється словом (терміном) вузької семантики» [1,3. с. 85].

Даний принцип застосовується для переклада 60 топонімів. Тут можуть поєднуватись дві трансформації. Наприклад: *Little Big Horn* [1, с. 180] - *Річка Літтл-Бітгорн* [2, с. 154] (декомпресія, транскрибування), *Orange River* [1, с. 62] - *річка Оранжева* [2, с. 52] (пермутація, калькування), *Hong Kong* [1, с. 193] - *Гонконг* [2, с. 169] (транскрибування, транслітерація), *Tokyo Bay* [1, с. 197] - *Токійська затока* [2, с. 171] (транспозиція, калькування), *Bosnia* [1, с. 203] - *Боснія і Герцоговина* (декомпресія, транскрибування).

Три трансформації: *Ohio river* [1, с. 48] - *ріка Огайо* [2, с. 41] (пермутація, транскрибування, калькування), *Mississippi Valley* [1, с. 48] - *долина ріки Міссісіпі* [2, с. 41] (декомпресія, калькування, транслітерація).

Чотири трансформації: *Senegal Valley* [1, с. 198] - *Долина ріки Сенегал* [2, с. 172] (декомпресія, калькування, транслітерація, пермутація).

Узагальнюючи ці приклади можемо дійти висновку, що при перекладі топоніми в аналізованій книзі не є структурованими. Поєднання в рамках перекладацьких трансформацій може здійснюватись довільно, задля забезпечення точності перекладу, опущення, розкриття додаткових відомостей про топонім.

2.1.2 Переклад космонімів

Космоніми становлять лише 5 одиниць, проте. ми можемо виокремити такі класи: 1) назви планет: *Mars* [1, с. 275] - *Марс* [2, с. 141], *Neptune* [1, с. 275] - *Нептун* [2, с. 141]);

2) назви зоряних систем: *Solar system* [1, с. 157] - *Сонячна система* [2, с. 133];

3) назви природніх супутників: *Moon* [1, с. 274] - *Місяць* [2, с. 141]. Транслітерація (2), Транскрибування (1), калькування (1), традиційний відповідник (1).

2.1.3 Назви винаходів

Цей клас налічує 11 одиниць. Це власні назви:

- 1) парового двигуна: (*Wheal Virgin* [1, с. 184] - «Віл Вірджин» [2, с. 158];
- 2) космічних апаратів: *Hubble* [2, с. 275] - «Габбл» [2, с. 241].
- 3) прискорювача елементарних частинок: *Large Hardron Colliader* [2, с. 276] *Великий адронний колайдер* [2, с. 242].

Особливістю цього класу є те, що власна назва може змінюватись завдяки зміні числівника: *Apollo 8* [2, с. 274] - «Аполлон-8» [2, с. 241], *Apollo 11* [1, с. 274] - «Аполон -11» [2, с. 241].

Переклад назв винаходів може здійснюватись:

- 1) транслітерацією (3):** *Viking* [2, с. 274] - «Вікінг» [2, с. 241], *Intel 4004* [1, с. 273] - «Інтел-4004» [2, с. 238], *Saturn V* [2, с. 274] - «Сатурн-5» [2, с. 241];
- 2) транскрибуванням (2):** *Hubble* - «Габбл», *Wheal Virgin*- «Віл Вірджин»;
- 3) морфограматичною модифікацією з додаванням закінчення “-н” для вираження чоловічого роду (2):** *Apollo 8* [2, с. 274] - «Аполлон-8» [2, с. 241], *Apollo 11* [1, с. 274] - «Аполон -11» [2, с. 241];
- 4) калькування (3):** *Large Hardron Colliader* - *Великий адронний колайдер*, а також два приклади дослівного перекладу з російської мови: *Sputnik* [1, с. 274] - «Супутник» [2, с. 241], *Sputnik I* [1, с. 245] - «Супутник-1» [2, с. 215];
- 5) мультитрансформаційний принцип (1):** *Voyager* [2, с. 275] - «Вояджер-2» [2, с. 241] (декомпресія, транскрибування).

2.1.4 Назви фільмів, мультфільмів та кіноіндустрій

Ідентифіковано 4 назв фільмів, 3 назви мультфільмів та 2 назви кіноіндустрій. Для назв мультфільмів характерна синкретичність з антропонімами, наприклад: *Popeye* [1, с. 220]- *Моряк Попай* [2, с. 193], *Mickey Mouse* [1, с. 220] - *Міккі Маус* [2, с. 193]. Переклад здійснено **транслітерацією (2):** *Metropolis*

[1, с. 278] - «Метрополіс» [2, с. 247], *The Terminator* [1, с. 278] - «Термінатор» [2, с. 247]; **транскрибуванням** (3): *Mickey Mouse* - Міккі Маус, *Bollywood* [1, с. 220] - Боллівуд [2, с. 193] (Індія), *Hollywood* [1, с. 214] - Голлівуд [2, с. 188] (США **калькуванням** (1): *Star Wars* [1, с. 275] - «Зоряні війни» [2, с. 241]; **мультитрансформаційний принцип** (3), наприклад: *A Space Odyssey*, 2001 [1, с. 275] - «Космічна одісея 2001 року» [2, с. 241] (декомпресія, калькування), *Donald Duck* [1, с. 220] - Дональд Дак [2, с. 193] (транслітерація з додаванням м'якого знаку, транскрибування).

2.2 Переклад загальних понять історичної науки

Наша вибірка складає 71 одиницю. До загальних історичних термінів ми зараховуємо: **терміни на позначення форм правління** (7): *caliphate* [1, с. 93] - халіфат [2, с. 78]. **Військові терміни** (13): *Blitzkrieg (lightning war)* [1, с. 230] - Бліцкриг (блискавична війна) [2, с. 201], *Trench warfare* [1, с. 206] - «траншейна війна» [2, с. 179], *Western front* [1, с. 207] - Західний фронт [2, с. 180]. **Події з історії окремої держави** (3): *Fall of the Berlin Wall* [1, с. 242] - Падіння Берлінської стіни [2, с. 210]. **Екологічні терміни** (3): *Deforestation* [1, с. 264] - Знеліснення [2, с. 230]. **Релігійні терміни** (10): *The Great Schism* [1, с. 118] - Папська схизма [2, с. 98], *Lutheranism* [1, с. 150] - лютеранство [2, с. 127]. **Види реформ** (3): *land reform* [1, с. 255] - земельна реформа [2, с. 223]. **Терміни на позначення формування та розпаду держави** (4): *Fragmentation* [1, с. 86] - роздробленість [2, с. 72], *state-formation* [1, с. 84] - державотворення [2, с. 70]. В рамках цього класу терміни: *The Anschluss* [1, с. 226] - Анішлюс [2, с. 197], *Decolonization* [1, с. 248] - Деколонізація [2, с. 218] виявляють ознаки, як занепаду, так і формування інших держав. **Політичні ідеології** (1): *Communism* [1, с. 247] - комунізм [2, с. 216]. **Економічні проекти** (1): *Marshall Aid* [1, с. 241] - план Маршала [2, с. 213]. **Назви геноцидів** (1): *Holocaust* [1, с. 236] - Голокост [2, с. 206]. **Епізоди воєн** (4): *The rape of Nanjing* [1, с. 227] - Різанина в Нанкіні [2, с. 199]. **Терміни на позначення наукових, культурних,**

філософських досягнень, рухів (6): *Northern Renaissance* [1, с. 142] - *Північний Ренесанс* [2, с. 121], *The scientific revolution* [1, с. 156] - *Науково-технічна революція* [2, с. 133]. **Суспільно-економічні, політичні перетворення та явища** (11): *National consciousness* [1, с. 187] - *Національна свідомість* [2, с. 163], *Democratization* [1, с. 187] - *демократизація* [2, с. 163], *Industrialization* [1, с. 182] - *Індустріалізація* [2, с. 156]. **Види держав** (4): *Polis* [1, с. 70] - *поліс* [2, с. 58], *City-state* [1, с. 40] - *місто-держав* [2, с. 34].

З наведених вище прикладів можемо зробити висновок, що для загальних понять історичної науки характерна **номінативність** (*City-state* - місто-держав), **процесуальність** (*state-formation* - державотворення) та **подієвість** (*The rape of Nanjing* - Різанина в Нанкіні).

Більшість загальних історичних термінів перекладено калькуванням (27). Наприклад: *Political reforms* [1, с. 217] - *політичні реформи* [2, с. 190], *the 'green revolution'* [1, с. 261] - *Зелена революція* [2, с. 227]. При калькуванні може відбуватися злиття основ: *Counter-Reformation* [1, с. 151] - *Контрреформація* [2, с. 128]. **Транслітерація використовується при перекладі 9 одиниць**, з них 2 одиниці становить власне транслітерація: *Legion* [1, с. 71] - *легіон* [2, с. 60], *polis* [1, с. 70] - *поліс* [2, с. 58]. Зафіксовано такі зміни у буквенному складі: “t” на “ц” (*nationalism* [1, с. 164] - *націоналізм* [2, с. 140]); “s” на “з” (*modernism* [1, с. 214] - *модернізм* [2, с. 188]). У трьох прикладах відбуваються дві зміни у буквенному складі: зі зміною “s” на “з” та “i” на “и” (*Romantism* [1, с. 169] - *романтизм* [2, с. 144], *absolutism* [1, с. 155] - *абсолютизм* [2, с. 132]; “u” на “о” та “s” на “з”: *Feudalism* [1, с. 114] - *феодалізм* [2, с. 95]. Додавання м'якого знаку та заміна “s” на “з”: *Calvinism* [1, с. 150] - *кальвінізм* [2, с. 127]. Опущення “e” (*triumvirate* [1, с. 78] - *триумвірат* [2, с. 62]). **Транскрибування** (7). З них 6 одиниць транскрибовано з англійської мови, наприклад: *Environmentalism* [1, с. 263] - *Енвайронменталізм* [2, с. 229], *Proselytism* [1, с. 129] - *прозелітизм* [2, с. 110]. Зафіксовано один випадок транскрибування з інших мов: *The Anschluss* [1, с. 226] - *Аншлюс* [2, с. 197] (з німецької).

Еквівалентний відповідник (7): *guerrilla actions* [1, с. 251] - партизанська війна [2, с. 220], *surrender* [1, с. 227] - капітуляція [2, с. 197], *Conscription* [1, с. 188] - Військова повинність [2, с. 164], *Paganism* [1, с. 93] - язичництво [2, с. 77]. **Описовий переклад (3):** *Abolitionism* [1, с. 176] - рух аболіціоністів, борців проти рабства [2, с. 150], “*Imperial states became more wide-ranging in the mid-first millennium BCE...*” [1, с. 57] - «Кількість держав, які досягли такого рівня, що їх можна вважати імперіями, значно зросла в середині I тис. до н. е...» [2, с. 48]. У наступному прикладі фіксуємо опис кожного компонента, що входить до складу терміна: *Palace-based societies* [1, с. 49] - суспільства, що будували так звані палаци, складні економіко-політичні й культурні комплекси [2, с. 43]. **Контекстуальна заміна (1).** Внаслідок контекстуальної заміни загальноживане слово, вжите у тексті оригіналу, переходить до класу історичного терміна у тексті перекладу: *cities* [1, с. 43] - поліси [2, с. 37]. Традиційний відповідник: *The Great Schism* [1, с. 118] - Папська схизма [2, с. 98], *Church of England* [1, с. 151] - Англійська церква [2, с. 128]. **Мультитрансформаційний принцип (15).** Застосування цього принципу при перекладі загальних історичних термінів обумовлене такими факторами:

1) прагнення перекладача деталізувати інформацію про термін використовуючи декомпресію: *The Marco Polo Bridge Incident* [1, с. 226] - *Інцидент на мосту Марко Поло (Лугоуцяо)* [2, с. 197] (пермутація, калькування, транслітерація, декомпресія). Широкий спектр трансформацій у наведеному прикладі також пов’язаний з відмінностями у побудові словосполучень в українській та англійській мові, наявністю антропонімічного складника;

2) прагнення перекладача відтворити оригінальний термін без змін, але, водночас, перекласти його: *studia humanitatis* [1, с. 140] - *studia humanitatis* («гуманістичні студії») [2, с. 120] (перенесення оригінального терміна, пермутація, калькування);

3) комплексна структура оригінального терміну, що зумовлює використання декількох трансформацій: *Blitzkrieg (lightning war)* [1, с. 230] - *Бліцкриг (блискавична війна)* [2, с. 201] (транскрибування, калькування).

2.3 Переклад власних назв у функції історичного терміна

2.3.1 Переклад антропонімів

Для аналізу було обрано 209 антропонімів. Особливістю історичної енциклопедії є те, що вона містить у собі антропоніми різного походження, причому антропонімічний фонд вміщує у собі імена видатних політичних, культурних, наукових діячів починаючи з давніх часів і до сьогодення, що дає нам змогу проаналізувати антропоніми багатьох історичних періодів. За походженням ми можемо поділити на:

- 1) антропоніми давнього Єгипту: *Weni of Abydos* [1, с. 42] - *Уна з Абідоса* [2, с. 36], *Thutmosis III* [1, с. 42] - *Тутмос III* [2, с. 36];
- 2) антропоніми Межиріччя: *Sargon* [1, с. 43] - *Саргон* [2, с. 37], *Nebuchadnezzar II* [1, с. 64] - *Навуходносор II* [2, с. 54].
- 3) антропоніми китайського походження: *Quin Shi Huang* [1, с. 59] - *Цінь Ши Хуан-ді* [2, с. 50], *Xiaowen* [1, с. 61] - *Сяо Вень-ді* [2, с. 51].
- 4) антропоніми перського походження: *Cambyses II* [1, с. 64] - *цар Камбіс II* [2, с. 54], *Darius I, the Great* [1, с. 64] - *Дарій I Великий* [2, с. 54].
- 5) антропоніми індійського походження: *Chandragupta Maurya* [1, с. 67] - *Чандрагупта Маур'я* [2, с. 56], *Ashoka* [1, с. 67] - *Ашока* [2, с. 56];

- 6) антропоніми іспанського походження: *Philip II* [1, с. 68] - *Філіпп II* [2, с. 58], *Rodrigo Dias de Vivar* [1, с. 99] - *Родриго Діас де Вівар* [2, с. 81], *Alfonso VI* [1, с. 99] - *Альфонсо VI* [2, с. 81];
- 7) давньогрецькі антропоніми: *Homer* [1, с. 50] - *Гомер* [2, с. 44], *Polyphemus* [1, с. 50] - *Поліфем* [2, с. 44];
- 8) пунічні антропоніми: *Hannibal* [1, с. 74] - *Ганнібал* [2, с. 60];
- 9) давньоримські антропоніми: *Romulus* [1, с. 70] - *Ромул* [2, с. 59], *Remus* [1, с. 70] - *Рем* [2, с. 59], *Marcus Licinius Crassus* [1, с. 79] - *Марк Ліциній Красс* [2, с. 64];
- 10) гальські антропоніми: *Vercingetorix* [1, с. 76] - *Верцингеторікс* [2, с. 62]; 11) антропоніми Священної Римської імперії: *Otto I* [1, с. 86] - *Оттон I* [2, с. 73];
- 12) нормандські антропоніми: *William the Conqueror* [1, с. 89] - *Вільгельм Завойовник* [2, с. 74];
- 13) Французькі антропоніми: *Napoleon Bonaparte* [1, с. 171] - *Наполеон Бонапарт* [2, с. 146];
- 14) тюркські антропоніми: *Chinggis Chan* [1, с. 100] - *Чингізхан* [2, с. 82], *Ögedei* [1, с. 100] - *Угедей* [2, с. 82];
- 15) італійські антропоніми: *Leonardo da Vinci* [1, с. 140] - *Леонардо да Вінчі* [2, с. 120], *Donatello* [1, с. 140] - *Донателло* [2, с. 120], *Giorgione* [1, с. 140] - *Джорджоне* [2, с. 120];
- 16) португальські антропоніми: *Bartholomeu Dias* [1, с. 122] - *Бартолоому Діаш* [2, с. 102];
- 17) індіанські антропоніми : *Cuitlahuac* [1, с. 127] - *Куїтлауак* [2, с. 109];
- 18) німецькі антропоніми : *Arnold Schoenberg* [1, с. 216] - *Арнольд Шенберг* [2, с. 188];

19) російські антропоніми :*Mikhail Gorbachev* [1, с. 247] - *Михайло Горбачов* [2, с. 216];

20) японські антропоніми: *Oda Nobunaga* [1, с. 141] - *Ода Набунага* [2, с. 121], *Toyotomi Hideyoshi* [1, с. 141] - *Тойотомі Хідейосі* [2, с. 122], *Tokugawa Ieyasu* [1, с. 141] - *Токугава Ієясу* [2, с. 122];

21) англійські антропоніми: *Roger Bacon* [1, с. 110]- *Роджер Бекон* [2, с. 91].

Не зважаючи на велику кількість класів, перекладач переважно орієнтується на варіант антропоніма, записаний англійською мовою, хоча, в українській мові для перекладу, наприклад, китайських та японських, існують традиційні правила перекладу.

При перекладі антропонімів перекладач застосував такі прийоми:

За допомогою транслітерації перекладено 57 антропонімів. При застосуванні цієї перекладацької трансформації ми можемо помітити зміни у буквенному складі, як і при перекладі топонімів. Без змін транслітеровано 28 одиниць. Серед них: *Sargon* [1, с. 43] - *Саргон* [2, с. 37], *Edward Gibbon* [1, с. 92] - *Едвард Гіббон* [2, с. 76], *Saladin* [1, с. 94] - *Саладін* [2, с. 79], *Isaac II* [1, с. 97] - *Ісаак II* [2, с. 80], *Rodrigo Dias de Vivar* [1, с. 99] - *Родріго Діас де Вівар* [2, с. 81], *Vasco da Gama* [1, с. 122] - *Васко да Гама* [2, с. 102], *Akbar* [1, с. 149] - *Акбар* [2, с. 126], *Aurangzeb* [1, с. 149] - *Аурангзеб* [2, с. 126]. Серед цих прикладів є одно- (*Sargon* - *Саргон*), дво- (*Edward Gibbon* - *Едвард Гіббон*), трьох- (*Vasco da Gama* - *Васко да Гама*) та чотирьох- (*Rodrigo Dias de Vivar* - *Родріго Діас де Вівар*) - компонентні антропоніми (відповідно до кількості слів).

Класифікація за кількістю компонентів дозволяє нам дійти висновку, що власне транслітерація може бути застосована незалежно від кількості компонентів.

Серед транслітерації зі змінами у буквенному складі можемо виділити одиниці, в яких застосована **одна зміна**: “b” на подвоєння ‘pp’ : *Hamurabi* [1,

с. 44] - *Хамурани* [2, с. 37]; “us на “й”: *Marius* [1, с. 77] - *Марій* [2, с. 62], *Cassius* [1, с. 78] - *Кассій* [2, с. 62]; “y” на “ей”: *Ptolemy* [1, с. 77] - *Птолемей* [2, с. 62]; “z” на “с”: *Francisco Pizarro* [1, с. 126] - *Франсіско Пісарро* [2, с. 108], *Montezuma* [1, с. 126] - *Монтесума* [2, с. 108]; h” на “а”: *Petrarch* [1, с. 140] - *Петрарка* [2, с. 120]; “с” на “х”. **Дві зміни:** *Ögedei* [1, с. 100] - *Угедей* [2, с. 82] (транслітерація зі зміною “ö” на “у” та “i” на “й”).

Транслітерація з додаванням однієї літери: з додаванням “н” (1): *Otto I* [1, с. 86] - *Оттон I* [2, с. 73], додавання м’якого знаку (7): *Alfonso VI* [1, с. 99] - *Альфонсо VI* [2, с. 81], *El Cid* [1, с. 99] - *Ель Сід* [2, с. 81], *Alessandro Volta* [1, с. 167] - *Алессандро Вольта* [2, с. 144], *Leopold II* [1, с. 199] - *Леопольд II*, *Adolf Hitler* [1, с. 223] - *Адольф Гітлер* [2, с. 197], *Garibaldi* [1, с. 189] - *Гарібальді* [2, с. 164], *Salvador Dali* [1, с. 216] - *Сальвадор Далі* [2, с. 188].

Транслітерація з опущенням: **опущення латинського закінчення “us”** (5): *Romulus* [1, с. 70] - *Ромул* [2, с. 59], *Remus* [1, с. 70] - *Рем* [2, с. 59], *Brutus* [1, с. 78] - *Брут* [2, с. 62], *Spartacus* [1, с. 79] - *Спартак* [2, с. 64]; **опущення “e”** (2): *Odoacer* [1, с. 83] - *Одоакр* [2, с. 68], *Tamerlane* [1, с. 102] - *Тамерлан* [2, с. 84].

Одиночними випадками є комбінування опущення та змінами у буквенному складі антропоніма: *Euripides* [1, с. 70] - *Евпринід* [2, с. 58] (транслітерація зі зміною u на v та опущенням “es”).

Транскрибування застосовано при перекладі 54 антропонімів. Як і при транслітерації, так і при транскрибуванні антропонімів римських діячів з латинської мови, відбувається опущення закінчення “us” (2): *Polyphetus* [1, с. 50] - *Поліфем* [2, с. 44], *Pyrrihus* [1, с. 72] - *Піпп* [2, с. 60], а також заміна закінчення “us” на “й” (1): *Alexius IV* [1, с. 97] - *Алексій IV* [2, с. 80]. Серед транскрибування з інших мов можемо виділити:

1) транскрибування з китайської мови (6): *Deng Xiaoping* [1, с. 254] - *Ден Сяопін* [2, с. 222], *Qianlong* [1, с. 160] - *Цяньлун* [2, с. 137], *Wu Sangui* [1, с. 146] - *У*

Саньгуй [2, с. 124], *Zhu Yuanzhang* [1, с. 105] - *Чжу Юаньчжан* [2, с. 86], *Yang Jian* [1, с. 61] - *Ян Цзянь* [2, с. 51], *Zheng* [1, с. 59] - *Чжен* [2, с. 50];

2) транскрибування з японської (2): *Toyotomi Hideyoshi* [1, с. 141] - *Тойотомі Хідейосі* [2, с. 122], *Fukuzawa Yukichi* [1, с. 199] - *Фукудзава Юкімі* [2, с. 174];

3) транскрибування з французької (1): *Jean-Paul Sartre* [1, с. 258] - *Жан-Поль Сартр* [2, с. 225];

4) транскрибування з італійської (3): *Pietro Mascagni* [1, с. 189] - *П'єтро Маскані* [2, с. 164], *Michelangelo* [1, с. 140] - *Мікеланджело* [2, с. 120], *Giorgione* [1, с. 140] - *Джорджоне* [2, с. 120].

Проаналізувавши приклади, стає очевидним той факт, що перекладач при перекладі антропонімів, що походять з японської мови користується правилами транскрибування, які притаманні російській мові. Принцип транскрибування, розроблений російським вченим Євгенієм Полівановим. У прикладах зазначених вище можемо помітити такі ознаки використання цього принципу як: передача звуків «ші» як «сі», «чі» як «ті». Даний принцип вкорінився в українській мові за радянських часів. Однак, сучасний підхід до транскрибування японських імен українською мовою поступово відходить від цієї системи зважаючи на помилковість передачі звучання за принципом Поліванова, зауважуючи, що така передача характерна переважно жінкам, носіям деяких діалектів.

Калькування при перекладі антропонімів поєднується з іншими перекладацькими трансформаціями. Застосування лише калькування зафіксовано в одному випадку : *The 'Libertador'* [1, с. 176] - *Визволитель* [2, с. 149].

Вибір еквівалентного відповідника обумовлений тим, що історичний діяч може мати кілька імен. Відмінністю традиційного відповідника і ного відповідника є те, що при виборі традиційного відповідника перекладач орієнтується на перший словниковий відповідник притаманний мові

перекладу та історичній традиції, а при виборі варіативного відповідника, перекладач змінює антропонімічну одиницю на синонімічну одиницю. При застосуванні цього прийому перекладач обирає інший антропонім на позначення історичної особи.

За результатами аналізу 4 одиниці перекладено цим прийомом. Наприклад: *Charlemagne* [1, с. 91] - *Карл Великий* (традиційним відповідником є *Блаженний*) [2, с. 76], *Chongzhen* [1, с. 146] - *Чжу Юцзянь* (заміна імператорсько імені на ім'я при народженні), *Gaozu* [1, с. 59] - *Лю Бан* (заміна храмового імені на ім'я при народженні) [2, с. 50]. [2, с. 124]. Також, сюди входять заміни імен на прізвища: *Galileo* [1, с. 157] - *Галілей* [2, с. 133],

Вибором традиційного відповідника перекладено одинадцять антропонімів різних за походженням та компонентним складом: *Nebuchadnezzar II* [1, с. 64] - *Навуходносор II* [2, с. 54], *Elizabeth I* [1, с. 133] - *Єлизавета I* [2, с. 113], *Desiderius Erasmus* [1, с. 141] - *Еразм Роттердамський* [2, с. 121], *Joseph II* [1, с. 158] - *Йосиф II* [2, с. 135], *Louis XVI* [1, с. 171] - *Людовик XVI* [2, с. 146], *Nicholas II* [1, с. 212] - *Микола II* [2, с. 186].

Застосування мультитрансформаційного принципу наявне у 82 одиницях. Як і при перекладі топонімів, трансформації можуть довільно поєднуватися між собою. Однак, при перекладі антропонімів абсолютну більшість становить поєднання транслітерації та транскрибування(41). Таке поєднання характерно для різних за походженням антропонімів, незалежно від кількості компонентів. Наприклад: однокомпонентні антропоніми давньогрецького та англійського походження: *Achilles* [1, с. 50] - *Ахіллес* [2, с. 44], *Pompey* [1, с. 78] - *Помпей* [2, с. 62], *Wordsworth* [1, с. 169] - *Вордсворт* [2, с. 144]; двокомпонентні антропоніми італійського та англійського походження *Giuseppe Verdi* [1, с. 189] - *Джузенне Верді* [2, с. 164] (транскрибування італ, транслітерація), *Thomas Addison* [1, с. 125] - *Томас Аддісон* [2, с. 106] (транскрибування, транслітерація). Трьохкомпонентні антропоніми латинського та іспанського походження *Marcus Licinius Crassus* [1, с. 79] - *Марк Ліциній Красс* [2, с. 64]

(транслітерація, транскрибування з опущенням “us”), *Hernando do Soto* [1, с. 131] - *Ернандо де Сото* [2, с. 112]. Можемо простежити тенденцію, що для української мови характерне додавання постфіксу -ді до антропонімів, діячів давнього Китаю: *Quin Shi Huang* - *Цінь Ши Хуан-ді*, *Xiaowen* [1, с. 61] - *Сяо Вень-ді* [2, с. 51]. Одиничним випадком є заміна фамільного предиката в антропонімі іспанського походження «do» на «де». У п'яти випадках зафіксована наявність топонімічного компонента: *Weni of Abydos* [1, с. 42] - *Уна з Абідоса* [2, с. 36], *Count Baldwin Of Flanders* [1, с. 97] - *Балдуїн, граф Фландрський* [2, с. 80], *Scipio Africanus* [1, с. 74] - *Сципійон Африканський* [2, с. 61], *Crates of Mallos* [1, с. 77] - *Кратес Малоський* [2, с. 62], *Thomas Aquinas* [1, с. 110] - *Фома Аквітанський* [2, с. 91]. При перекладі антропонімів мультитрансформаційний принцип може виражатися у поєднанні двох трансформацій (68): (*Great Khan Kubilai* [1, с. 102] - *Великий хан Хубілай* [2, с. 82] (калькування, транскрибування), *Thomas Aquinas* [1, с. 110] - *Фома Аквітанський* [2, с. 91] (традиційний відповідник, калькування), *Suleiman the Magnificent* [1, с. 133] - *Сулейман I Пишний* [2, с. 116] (транслітерація зі зміною “i” на “й”, калькування); трьох трансформацій (3): *Pope Urban II* [1, с. 94] - *Папа Римський Урбан II* [2, с. 78-79] (калькування, декомпресія, транслітерація), *Vladimir* [1, с. 90] - *Володимир I Святославович (Володимир Великий)* [2, с. 75] (традиційний відповідник, декомпресія, еквівалентний відповідник); п'яти трансформацій (2) : *Blackbeard' Edward Teach* [1, с. 125] - *Едвард Тіч на прізвисько Чорна Борода* [2, с. 106] (пермутація, декомпресія, калькування, транслітерація, транскрибування), *Count Baldwin Of Flanders* [1, с. 97] - *Балдуїн, граф Фландрський* [2, с. 80] (пермутація, калькування, транслітерація, транскрипція, транспозиція). Велика кількість трансформацій у рамках одного антропоніма обумовлена у першому прикладі наявністю прізвиська, а у другому - наявністю титулу та топонімічного складника.

Особливу увагу перекладача мають привертати (nicknames), тобто, прізвиська людей, що входять до складу антропоніма. У результаті аналізу було виділено

10 прізвиськ: **семантика величі** (5): *Cyrus the Great* [1, с. 57] - *Кір Великий* [2, с. 48], *Great Khan Khubilai* [1, с. 102] - *Великий хан Хубілай* [2, с. 82], *Peter the Great* [1, с. 138] - *Петро I* [2, с. 117], *Frederick the Great* [1, с. 158] - *Фрідріх Великий* [2, с. 135], *Catherine the Great* [1, с. 158] - *Катерина II* [2, с. 135]; **семантика характеру** (2): *William the Conqueror* [1, с. 89] - *Вільгельм Завойовник* [2, с. 74], *Selim II 'the Grim'* [1, с. 133] - *Селім II Грізний* [2, с. 115]; **семантика фізичних вад** (1): *Timur the Lame* [1, с. 102] - *Тимур Кульгавий* [2, с. 84], **опис зовнішності** (2): *Blackbeard' Edward Teach* [1, с. 125] - *Едвард Тіч на прізвисько Чорна Борода* [2, с. 106], *Suleiman the Magnificent* [1, с. 133] - *Сулейман I Пишний* [2, с. 116].

2.3.2 Історичні назви династій

В тексті ідентифіковано 28 історичних термінів назв династій Враховуючи специфіку аналізованої історичної енциклопедії можна поділити цей клас історичних термінів на Терміни на позначення династій правителів:

- 1) терміни на позначення династій правителів Китаю (10):
- 2) Елліністичні династії (3);
- 3) Індійські династії (3);
- 4) Французькі династії (2);
- 5) монгольські династії (1);
- 6) арабські династії (6);
- 7) японські династії (2);
- 8) австрійські династії (1).

Мультитрансформаційний принцип (19). Великий відсоток застосування цього принципу в рамках перекладу назв династій пояснюється, насамперед, тим, що назви династій становлять єдність слово династія + назва роду,

відсутність семантичного компоненту, який передає слово династія, руйнує цю єдність. У такому випадку ми говоримо скоріше не про династію, а про рід, або прізвище характерне для певної сім'ї, однак слід зазначити, що ця єдність не завжди використовується, але семантичний компонент «династія» зберігається внаслідок взаємодії слова на позначення прізвища або роду з контекстом. Проте, якщо ж така єдність наявна, то проявляються граматичні відмінності англійської та української мов. Відмінності полягають у:

- 1) порядку слів;
- 2) тяжіння української мови до граматичної категорії множини при вживанні назв династій;
- 3) наявність відмінків в українській мові.

При перекладі китайських назв династій домінує поєднання **пермутації та транскрибування**. Транскрибування в даному випадку використовується задля перекладу власне назви династії: *Han dynasty* [1, с. 59] - *Династія Хань* [2, с. 50], *Jin dynasty* [1, с. 61] - *династія Цзінь* [2, с. 51], *The Qing dynasty* [1, с. 61] - *Династія Цін* [2, с. 51], *the Sui dynasty* [1, с. 61] - *династія Суй* [2, с. 51], *Tang dynasty* [1, с. 86] - *династія Тан* [2, с. 73], *Ming dynasty* [1, с. 105] - *Династія Мін* [2, с. 86], *Shun dynasty* [1, с. 146] - *Династія Шунь* [2, с. 124]. Також, перекладач використовує **поєднання декомпресії та транскрибування**, використовуючи стандартизовану конструкцію «Китай за династії...»: *Shang China* [1, с. 46] - *Китай за династії Шан* [2, с. 40], *Zhou China* [1, с. 57] - *Китай за династії Чжоу* [2, с. 48]. Поєднання декомпресії та морфограматичної модифікації характерне як при перекладі елліністичних, арабських династій: *Antiginids* [1, с. 66] - *династія Антигонідів* [2, с. 55], *Ptolemies* [1, с. 66] - *династія птоlemeїв* [2, с. 55], *Seleukins* [1, с. 66] - *династія Селевкідів* [2, с. 55], *The Fatimids* [1, с. 93] - *династія Фатімідів* [2, с. 77]. **Пермутація та морфограматична модифікація**: *Gupta dynasty* [1, с. 87] - *династія Гуптів* [2, с. 73], *Carolingian dynasty* [1, с. 91] - *династія*

Каролінгів [2, с. 76]. У 3 випадках зафіксована заміна слова. в результаті чого назва держави змінюється на назву династії (*Lodi sultanate* [1, с. 147] - Династія Лоді [2, с. 125] - заміна та транслітерація), а, також, зникає смислове значення, яке встановлює приналежність династії до певної держави. *The French Bourbon* [1, с. 172] - Династія Бурбонів [2, с. 146] - (морфограматична модифікація, заміна) втрачається контекстуальна незалежність терміну, адже ми можемо говорити про іспанську, або сицилійську династію Бурбонів. Тому варіант перекладу «династія Бурбонів» передбачає звернення до контексту вживання цієї одиниці.

Транслітерація (1): *Tokugawa* [1, с. 195] - *Токугава* [2, с. 171].

Морфограматична модифікація (6): *Abbasids* [1, с. 92] - *Аббасиди* [2, с. 77], *Umayyads* [1, с. 92] - *Омеяди* [2, с. 77], *Chinggis* [1, с. 100] - *Чингісиди* [2, с. 82], *Almohad* [1, с. 112] - *Альмохади* [2, с. 92], *Safavids* [1, с. 136] - *Сефевіди* [2, с. 116].

Транскрибування (1): *Hojo* [1, с. 143] - *Ходзьо* [2, с. 122] (з японської мови).

Калькування (1): *Austrian Habsburgs* [1, с. 153] - *Австрійські Габсбурги* [2, с. 130].

2.3.3 Історичні топоніми

До нашої вибірки входять 125 архаїчних та периферійних назв. Відмінність топонімів, які функціонують як історичний термін та звичайних топонімів полягає у ступені архаїзації. До історичних термінів топонімів ми зараховуємо топоніми, які не використовують у сучасному світі на позначення певного географічного об'єкта, наприклад: *Kalinga* [1, с. 65] - *державка Калінга* [2, с. 56], *Bactria* [1, с. 66] - *Бактрія* [2, с. 56]. Проте, історичні топоніми можуть вживатись для позначення певної території. Такі одиниці ми визначаємо як периферійні. У тексті оригіналу та перекладу виокремлено такі групи історичних периферійних топонімів:

1) назви історичних регіонів (*Arakan* [1, с. 190] - *Аракан* [2, с. 166], *Bengal* [1, с. 190] - *Бенгалія* [2, с. 165]);

2) древні міста, які нині є зруйнованими, в яких не проживають люди: *Itza* [1, с. 109] - *Чичен-Іца* [2, с. 90], *Sahokia* [1, с. 108] - *Кахокія* [2, с. 89];

3) Історичні пам'ятки які знаходяться у сучасних містах: *Tower of London* [1, с. 115] *Лондонський Тауер* [2, с. 95], *Avignon* [1, с. 118] - *Авіньйон* [2, с. 98] (папський палац).

Транслітерація становить 23 одиниці. Власне транслітерація використовується при перекладі 17 одиниць. Наприклад: *Elam* [1, с. 44] - *Елам* [2, с. 37], *Nippur* [1, с. 40] - *Нінпур* [2, с. 34], *Uruk* [1, с. 40] - *Урук* [2, с. 34], *Harappa* [1, с. 45] - *Харappa* [2, с. 39], *Nagasaki* [1, с. 145] - *Нагасакі* [2, с. 123], *Turkestan* [1, с. 146] - *Туркестан* [2, с. 124], *Arakan* [1, с. 190] - *Аракан* [2, с. 166]. Як і при перекладі сучасних топонімів в рамках транслітерації відбуваються зміни і у буквенному складі:

1) зміна літер: “s” на “з” (1): *Mesoamerica* [1, с. 48] - *Мезоамерика* [2, с. 41];

2) додавання включає додавання м'якого знаку (3): *Adal* [1, с. 138] - *Адаль* [2, с. 118], *El Mirador* [1, с. 85] - *Ель-Мірадор* [2, с. 71], *Vilcabamba* [1, с. 130] - *Вількабамба* [2, с. 110]; додавання дефісу: *Leptis Magna* [1, с. 63] - *Лептіс-Магна* [2, с. 53].

3) опущення закінчення “us”: *Epirus* [1, с. 72] - *Епір* [2, с. 60].

Прийом морфограматичної модифікації. Кількість даного перекладацького прийому при перекладі історичних термінів-топонімів становить 12 одиниць. В історичних термінах-топонімах, як і при перекладі сучасних топонімів, морфограматична модифікація зливається з транскрибуванням, в наслідок чого мовна одиниця отримує жіночий рід (9): *Nubia* [1, с. 43] - *Нубія* [2, с. 36], *Manchuria* [1, с. 227] - *Маньчжурія* [2, с. 199], *Numidia* [1, с. 63] - *Нумідія* [2, с. 53], *Bactria* [1, с. 66] - *Бактрія* [2, с. 56], *Ostia* [1, с. 73] - *Остія* [2, с. 61], *Alexandria* [1, с. 73] - *Александрія* [2, с. 61],

Lusania [1, с. 79] - *Луканія* [2, с. 64], *Prussia* [1, с. 158] - *Пруссія* [2, с. 135].
 Додавання закінчення жіночого роду “-ія” до транслітерованої основи (1):
Bengal [1, с. 190] - *Бенгалія* [2, с. 165]. Зміною “-eh” на “-ія” (1): *Nineveh* [1, с.
 44] - *Ніневія* [2, с. 38]. Зміна “-y” на “-я” (1): *Troy* [1, с. 50] - *Троя* [2, с. 44].

Транскрибування застосовано при перекладі 12 історичних топонімів.
 Наприклад: *Yin* [1, с. 46] - *Інь* [2, с. 40], *Thysdrus* [1, с. 63] - *Тисдрус* [2, с. 53],
Jenne [1, с. 106]- *Дженне* [2, с. 87], *Charleston* [1, с. 123] - *Чальстон* [2, с. 106].
 При транскрибуванні зафіксовано додавання дефісу: *Wattling Street* [1, с. 73] -
Вотлінг-стріт [2, с. 61].

Калькування становить 19 одиниць. Наприклад: *The Holy Land* [1, с. 94] -
Священна земля [2, с. 78], *Umayyad caliphate* [1, с. 105] - *Оядський халіфат* [2,
 с. 87], *Abbasid caliphate* [1, с. 105] - *Аббасидський халіфат* [2, с. 87], *the Cape
 of Good Hope* [1, с. 122] - *мис Доброї Надії* [2, с. 102], *New World* [1, с. 124] -
Новий Світ [2, с. 104]. Під час калькування може відбуватися членування
 компонентів історичного топоніма. Так однокомпонентна одиниця змінюється
 на двокомпонентну: *Midwest* [1, с. 180] - *Середній Захід* [2, с. 155], у свою чергу
 двокомпонентні змінюються на трьохкомпонентні: *Old Northwest* [1, с. 168] -
 «*Старий Північний Захід*» [2, с. 143].

Контекстуальна заміна (5): *Spanish empire* [1, с. 124] - *Іспанська корона* [2,
 с. 104], *Manchu* [1, с. 120] - *Велика маньчжурська імперія Цін у Китаї* [2, с.
 100], *Mughals* [1, с. 120] - *Імперія Великих Монголів в Індії* [2, с. 100], *Great
 Zimbabwe* [1, с. 107] - *однойменна столиця* [2, с. 88], *African colonies* [1, с. 250]
 - *Британський Золотий Берег* [2, с. 220].

Традиційний відповідник (7): *Carthage* [1, с. 57] - *Карфаген* [2, с. 48], *The
 Raj* [1, с. 189] - *Британська Індія* [2, с. 165], *Sudetenland* [1, с. 226] - *Судетська
 область* [2, с. 197], *Czechoslovakia* [1, с. 226] - *Чехословаччина* [2, с. 197],
Auschwitz [1, с. 236] - *Освенцим* [2, с. 206].

Генералізація (1): *Rome* [1, с. 43] - *Римська республіка* [2, с. 36]. Зафіксовано перехід від назви міста до назви держави.

Конкретизація (1): *empire* [1, с. 44] - *Шумеро-Аккадська держава* [2, с. 37]. У даному прикладі слово *empire* виражає загальне поняття «держава», однак, перекладач вказує точну назву держави, про яку іде мова у тексті.

У результаті перекладу історичний топонім зникає внаслідок **опущення (1)**: “*Other civilizations followed in Mesopotamia*” [1, с. 44] - «*Потім настав час інших цивілізацій.*» [2, с. 38] .

Описовий переклад (2): *Hettie kingdom* [2, с. 43] - *войовнича держава хеттів* [2, с. 36], *Spanish America* [1, с. 165] - *колишні іспанські колонії в Америці* [2, с. 141].

Мультитрансформаційний принцип (42). Велика кількість випадків застосування цього прийому обумовлена особливістю історичних топонімів, яка полягає у тому, що до складу архаїчних назв держав, окрім безпосередньо самої назви, яка може бути ідентичною сучасній назві, входить компонент на позначення політичного устрою країни: *Mongol empire* [1, с. 101] - *Монгольська імперія* [2, с. 83], *Ottoman empire* [1, с. 130] - *Османська імперія* [2, с. 110]. В ході перекладу сучасний топонім може переходити в розряд історичного топоніму: (*Marocco* [1, с. 138] - *Марокканський султанат* [2, с. 118] , *Italy* [1, с. 223] - *Королівство Італія* [2, с. 197]). В рамках даного прийому при перекладі історичних топонімів можуть поєднуватись дві трансформації: транскрибування +транслітерація: *Mohenjo-Daro* [1, с. 45] - *Мохенджо-Даро* [2, с. 39], *Huaca Prieta* [1, с. 47] - *Уака-Прієта* [2, с. 40]. Високий ступінь сполучуваності при перекладі історичних термінів-топонімів виявляє декомпресія: *The Han* [1, с. 58] - *Імперія Хань* [2, с. 51] (декомпресія, транскрибування), *Ahit* - *Аксумське царство* (декомпресія + транспозиція), *Kalinga* [1, с. 65] - *держава Калінга* [2, с. 56] (декомпресія + транслітерація), *Itza* [1, с. 109] - *Чичен-Іца* [2, с. 90] (декомпресія, транскрибування), *Marocco*

[1, с. 138] - *Марокканський султанат* [2, с. 118] (декомпресія, транспозиція), Фіжі [1, с. 177] - *Королівство Фіджі* [2, с. 151] (декомпресія, транскрибування). Зафіксовано випадки відтворення компонентів англійських історичних термінів-топонімів “empire” та “kingdom”, як “царство” в українських відповідниках, що дає нам підстави вважати український відповідник універсальним при відтворенні монархічних компонентів на позначення політичного устрою країни, наприклад: *Babylonian empire* [1, с. 64] - *Нововавилонське царство* [2, с. 54], *kingdom of Kush* [1, с. 63] - *царство Куш* [2, с. 53], *Hittite empire* [1, с. 50] - *Хеттське царство* [2, с. 44].

Ще однією особливістю історичних топонімів є те, що вони виявляють стійкий зв'язок з етнонімами, в наслідок чого відбувається заміна історичного топоніма на етнонім: «...*the Achaemenid empire expanded further, including the invasion of Scythia (513 sce) and Macedonia (492 sce) / .. імперія ахаменідів ширилася. У 513 р. до н. е. перси пішли походом на скіфів, а 492 р. до н. е. вторглися до Македонії*».

Зафіксовано спільне вживання історичного топоніма та сучасного у 30 випадках. Ми не можемо зарахувати ці одиниці ні до класу сучасних топонімів, ні до класу історичних термінів-топонімів, адже вони становлять єдність і тому, такі поєднання варто виділяти окремо. Можемо розділити такі випадки на:

1) вживання історичного та сучасного топоніма у тексті оригіналу і як наслідок у тексті перекладу: *Kaffa (Theodosia)* [1, с. 116] - *Каффа (Феодосія)* *New France (Canada)* - *Нова Франція (Канада)* [2, с. 141], *Edo (Tokyo)* [1, с. 147] - *Едо (Токіо)*, *Southern Rhodesia (Zimbabwe)* [1, с. 251] - *Південна Родезія (Зімбabwe)* [2, с. 220], *Colombia* [1, с. 176] - *Нова Гранада (Колумбія)* [2, с. 149];

2) вживання сучасного топоніма в оригіналі, але в тексті перекладу додається і його історична назва з різним ступенем додаткової інформації: *the island of Hokkaido* [1, с. 144] - *острів Едзо (сучасна назва Хоккайдо)*, *Myanmar* [1, с. 162] - *Бірма (сучасна М'янма)* [2, с. 139] - ці мають низький ступінь додаткової

інформації, маючи вказівку на сучасний топонім; *Guangzhou* [1, с. 193] - Гуанчжоу (британці називали його Катон) [2, с. 168], *Wuchang* [1, с. 218] - Учан (район нинішнього Уханя) [2, с. 191] - мають вищий ступінь деталізації.

2.3.4 Історичні терміни - етноніми

До складу історичних термінів-етнонімів входять назви народів, племен, племінних об'єднань, які не використовуються на позначення сучасних народів. Для цього класу притаманні периферійні одиниці *Mongols* [1, с. 93] - Монголи [2, с. 78], *Arabs* [1, с. 86] - араби [2, с. 73]. Їхня термінологічна функціональність обумовлюється контекстом вживання (в першому випадку ми говоримо про народ Монгольської імперії, а в другому про племена арабів, які вторглися в Європу під час другої хвилі вторгнення варварів. Особливістю вибірки, яка складає 57 одиниць є те, що всі етноніми є офіційними і не є етнофолізмами, тобто позбавлені будь яких конотацій. Вони вкорінилися в терміносистемі історичної науки. Більшість етнонімів перекладено мультитрансформаційним принципом (38) в рамках якого, поєднується транслітерація, або транскрипція з морфограматичною модифікацією зі зміною закінчень множини. Наприклад: *Tanguts* [1, с. 86] - тангути [2, с. 73], *Ostrogoths* [1, с. 90] - остготи [2, с. 76], *Suevi* [1, с. 90] - Свеви [2, с. 76], *Burgundians* [1, с. 90] - бургунди [2, с. 76]. В меншому співвідношенні перекладачем використані: **транслітерація** (3): *Maori* [1, с. 119] - маорі [2, с. 99], *Igbo* [1, с. 252] - ігбо [2, с. 220], *Kurd* [1, с. 93] - курд [2, с. 78];

транскрибування (4): *Miao* [1, с. 59] - мяо [2, с. 50], *Maya* [1, с. 108] - мая [2, с. 90], *Sioux* [1, с. 180] - сіу [2, с. 155] (транскрибування з французької);

калькування (3): *The White Huns* [1, с. 87] - білі гуни [2, с. 73], *Khoisan peoples* [1, с. 62] - Койсанські народи [2, с. 52], *Vedic Aryans* [1, с. 45] - ведичні арії [2, с. 39];

традиційний відповідник (4): *Hittites* - [1, с. 35] - *Xetmu* [2 с. 30], *Romans* [1, с. 64] - *римляни* [2, с. 53], *Ostrogoths* [1, с. 90] - *Остготу* [2, с. 76], *Lombards* [1, с. 91] - *лангобарди* [2, с. 76];

описовий переклад (2): *Bantu-speakers* - *люди, які розмовляли банту* [2, с. 52], *Vikings(or Norsemen)* [1, с. 88] - *Вікінги, яких іще називали норманами чи варягами* [2, с. 74];

конкретизація (1): *The Greeks* [1, с. 68] - *давні греки* [2, с. 57];

варіативний відповідник (1): *Inuit* [1, с. 88] - *ескімоси* [2, с. 74]; **пермутація (1):** *Ottoman turks* [1, с. 84] - *турки-османи* [2, с. 70].

2.3.5 Переклад історичних релігійних термінів

До цього класу входять давні теоніми (імена богів), яким у сучасному світі люди перестали поклонятися, а, також, назви релігій, які зникли, або ж не є офіційними релігіями жодної сучасної країни. Складність розмежування історичних термінів-теонімів, та звичайних теонімів полягає у тому, що назви імена богів, конфесій та релігій є давно сформованими. Отже, можемо стверджувати, що такі одиниці як: *Hinduism* [1, с. 46] - *Індуїзм* [2, с. 39], *Buddhism* [1, с. 46] - *Буддизм* [2, с. 39] хоча і є офіційними релігіями сучасних країн, але їм притаманна термінологізація в рамках історичного тексту при описі релігії Делійського султанату та Давнього Китаю відповідно. Вважаємо доцільним розділити цей клас термінів на два підкласи:

1) власне історичні релігійні терміни (11). Сюди входять зниклі релігії та імена богів, яким не поклоняються у сучасному світі.

2) периферійні історичні релігійні терміни (6). Це назви релігій, кількість послідовників яких є великою, а, також, офіційні релігії держав.

Отже, загалом, в аналізованих текстах наявні 17 історичних релігійних термінів. Переклад цих одиниць здійснено наступним чином:

1) **транслітерація** (2) використовується для перекладу імен богів: Enlil [1, с. 40] - «Енліль» [2, с. 34] (з додаванням м'якого знаку), Baal-Hammon [1, с. 53] - Баал-Хаммон [2, с. 46];

2) **транскрибування** (5) перекладено, як імена богів *Ashur* - *Ашшур* [2, с. 38], *Huitzilopochtli* [1, с. 109]- *Віцилопочтли* [2, с. 90], так і назви релігій *Jainism* [1, с. 54] - *Джайнізм* [2, с. 46], *Hinduism* - *Індуїзм* [2, с. 39], *Buddhism* [2, с. 17] - *Буддизм* [2, с. 46];

3) **калькування**(4) використовується при перекладі назв релігій та конфесій: *Egyptian Polytheism* [1, с. 54] - *Єгипетський політеїзм* - [2, с. 46], *Neolithic burial cults* [1, с. 54] - *Неолітичні поховальні культури* [2, с. 46], *Cult of Melgart* [1, с. 54] - *Культ Мелькарта* [2, с. 46], *Catholic church* [1, с. 70] - *Католицька церква* [2, с. 70];

4) **Мультитрансформаційний принцип** (4) застосовано для перекладу імені пророка та назв релігій: *Prophet Muhammad* [1, с. 92] - *Пророк Мухаммад* [2, с. 77], *Olmec Shamanism* [1, с. 54] - *Шаманізм ольмеків* [2, с. 46], *Chavin religion* [1, с. 54] - *Релігія культури Чавін* [2, с. 46];

5) **Конкретизація** (1): *Greek Polytheism* [1, с. 54] - *Давньогрецький політеїзм* [2, с. 46];

6) **Контекстуальна заміна** (1): *the sun* [1, с. 54] - *бог Сонця* [2, с. 90].

2.3.6 Історичні терміни-хрононіми

У тексті оригіналу ідентифіковано 30 хрононімів, які позначають різні епохи в історії людства, або певної країни. Ускладнює цю класифікацію те, що в історії людства є періоди, які притаманні кільком державам, але не набули міжконтинентального поширення. Тому, ми пропонуємо таку класифікацію:

1) загальні хрононіми (12) , які позначають період в історії всього людства. Наприклад : *The Interwar period* [1, с. 213] - міжвоєнний період [2, с. 188], *The Middle Age* [1 с. 86] - середньовіччя [2, с. 72];

2) регіональні хрононіми (9) - це спільний період для кількох держав. Наприклад: період в історії низки європейських країн *Enlightenment* [1 с. 120] - Просвітництво [2, с. 100], або період в історії країн Середземномор'я *Hellenistic period* [1, с. 66] - Елліністичний період [2, с. 55];

3) хрононіми окремої держави (10): (*The Great Depression* [1, с. 222] - Велика депресія [2, с. 196](США) , *Period of 'Emergency' authoritarianism* [1, с. 249] - Період «вимушеного» авторитарного правління [2, с. 218] (Індія)). Структура хрононімів не є чіткою, адже ними може виступати як одне слово ,так і словосполучення в тексті перекладу та оригіналу. Проте, можемо спостерігати певну схематичність у творенні хрононімів, а саме: у 19 прикладах зафіксовано наступну структуру: в англійській мові - «age of + назва» (*Period of the Roman Republic* [1 с. 83]), «назва + age, period» (*Copper Age* [2, с. 55]) ; в українській мові - «Назва + період, доба, епоха» (*Мідна доба* [2, с. 47]), «період, епоха, доба + назва» (доба залізна [2, с. 44]).

При перекладі історичних термінів- хрононімів перекладач використовує: **калькування** (17) : *the Cold War* [1, с. 240] - Холодна війна [2, с. 210], *The Modern World* [1, с. 240] - Сучасний світ [2, с. 210], *The Interwar period* [1, с. 213] - міжвоєнний період [2, с. 188], *the jazz age* [1, с. 214] - «епоха джазу» [2, с. 188];

транскрибування (3): *Antropocene* [1, с. 277] - антропоцент [2, с. 244], *Quattrocento* [1, с. 140] - Кватрочетто, [2, с. 120], *Cinquecento* [1, с. 140] - Чиквеченто [2, с. 120] (транскрибування з італійської мови);

Варіативний відповідник (2): *Antiquity* [1 с. 68] - античність [2, с. 56] *Renaissance* [1 с. 120] - Відродження [2, с. 100];

Описовий переклад (1): *Détente* [1, с. 246] - *період відпруги та мирного співіснування* [2, с. 216].

Зафіксовано один випадок **опущення** хрононіму. Відмінність компресії та опущення полягає в тому, що при компресії опускається певний елемент мовної одиниці, але інші одиниці перекладаються, а при опущенні ж вся мовна одиниця в процесі перекладу зникає : «*Based on agriculture, this Bronze Age civilization practised human sacrifice, invented musical instruments and took part in astronomical observations.*»/ «*У державі було розвинене сільське господарство, а ще в ній приносили людей у жертву богам, винаходили музичні інструменти й вели астрономічні спостереження*».

Мультитрансформаційний принцип (6): *The Industrial Revolution* [1, с. 181] - *Індустріальна (промислова) революція* [2, с. 156] (калькування, декомпресія), ‘*Woodland Period*’ - *Вудлендський період* (калькування, транскрибування)..

Цікавими прикладами є випадки відтворення слів-реалій, що позначають певний період в історії країни, які відсутні у тексті оригіналу. Це відбувається шляхом поєднання декомпресії та калькування: *the Warring States period* [1, с. 59] - *період Чжаньго* («*період Воючих царств*») [2, с. 50], *the Age of the Three Kingdoms* [1, с. 61] - *період Саньго* (*епоха Трьох царств*) [2, с. 51]. В оригіналі також наявні хронономічні слова-реалії. При перекладі таких одиниць перекладач додає описову частину: *Sengoku* [1, с. 143] - *Сенгоку* («*епоха країн, що воюють*») [2, с. 122] (транслітерація, описовий переклад).

2.3.7 Переклад історичних термінів - назв культур

У тексті оригіналу та перекладу ідентифіковано 15 назв давніх культур. Головною відмінністю від назв сучасних культур є те, що вони не існують у сучасному світі. Під назвою культура, ми розуміємо сукупність матеріальних та духовних надбань певним етносом протягом історії свого існування. Проаналізувавши приклад (*the Chavin culture* [1, с. 48] - *Культура Чавін* [2, с. 40]), можемо стверджувати, що ідентифікації власної назви, як культури в англійській та українській мовах, використовують словосполучення з

безпосередньою вказівкою на те, що власна назва є назвою культури (використання слів «culture» та «культура»). В деяких- вказівкою може бути синонімічні слова «civilization» та «цивілізація» (*Classical civilizations* [1, с. 57] - *Цивілізації Класичного періоду* [2, с. 48]) . Зв'язок між словами «культура» та «цивілізація» підкреслює наявність чергувань цих слів у ході перекладу - *Minoan civilization* [1, с. 49] - *мінойська культура* [2, с. 43]. Проте, є випадки, коли ці маркери відсутні в англійській мові, але в ході перекладу власна назва їх набуває в українському відповіднику (*Zapotec* [1, с. 85] - *сапотецька цивілізація* [2, с. 71]).

Переклад таких одиниць здійснено за допомогою:

Калькування (7): *Harappan culture* - *Харанпська культура*, *Western civilization* [1, с. 68] - *Західна цивілізація* [2, с. 57] , *Minoan civilization* - *мінойська культура*, *Mycenaean culture* - *мікейська культура*, *Mississippian culture* [1, с. 108] - *Міссісіпська культура* [2, с. 89], *Polynesian culture* [1, с. 119] - *полінезійська культура* [2, с. 99], *Hopewell culture* [1, с. 48] - *гоупвелльська культура* [2, с. 41];

Описовий переклад (2): *Nok Iron Age culture* [1, с. 56] - *культура Нок*, *ототожнювана із залізною добою*, *Shang culture*” [1, с. 47] - ... *культура, яка належить державі Шан* [2, с. 40];

Мультитрансформаційний принцип (6): *The Adena culture* [1, с. 48] - *Культура Адена* (пермутація, транслітерація), *Zapotec* [1, с. 85] - *сапотецька цивілізація* [2, с. 71] (декомпресія, транспозиція), *Hellenistic Greek culture* [1, с. 67] - *Елліністична культура* [2, с. 56] (компресія, калькування).

2.3.8 Історичні терміни- назви воєн, битв, військових операцій, армій та формувань

До цього класу входять назви воєн, які закінчилися. У назві можуть бути наявні слова-маркери, які позначають початок, або закінчення війни: *The invasion of Egypt in 1798* [1, с. 172] - *вторгнення до Єгипту 1798*, або слова -

маркери на позначення результатів війни: *victory over Russia in 1904-05* [1, с. 197] - *Перемога над Росією у 1904-1905 рр.* В обох прикладах наявний топонімічний компонент, проте, існують виключення, коли він відсутній (*a civil war in 1868—69* [1, с. 197] - *громадянська війна 1868—1869 рр.* [2, с. 171]). У цьому прикладі власне наявність дат дозволяє нам розмежовувати загальне поняття «громадянська війна».

Нами ідентифіковано 28 назв воєн. Переклад назв воєн здійснено за допомогою : **калькування** (14): *Franco-Prussian war* [1, с. 208] - *франко-прусска війна* [2, с. 180], *Korean War* [1, с. 242] - *Корейська війна* [2, с. 210], *Vietnam War* [1, с. 242] - *В'єтнамська війна* [2, с. 210], *Six-Day War* [1, с. 249] - *Шестидена війна* [2, с. 219].

Мультитрансформаційний принцип застосовано при перекладі 14 одиниць. Його особливістю є те, що в усіх випадках спостерігаємо поєднання калькування з іншими трансформаціями. Наприклад, при перекладі хрестових походів поєднуються декомпресія та калькування, адже відповідником однокомпонентного слова «Crusade» є два українських слова «хрестовий похід»: *The First Crusade* [1, с. 94] - *Перший Хрестовий похід* [2, с. 79], *The Second Crusade* [1, с. 94] - *Другий хрестовий похід* [2, с. 79]. Крім цього, варто враховувати відмінності у побудові українських та англійських словосполучень. Це і зумовлює поєднання пермутації та калькування: *World war I* [1, с. 203] - *Перша світова війна* [2, с. 176]. До цього поєднання додаються й інші трансформації залежно від особливостей кожної назви війни: *Spanish Civil War* [1, с. 217] - *громадянська війна в Іспанії* [2, с. 189] (пермутація, калькування, транспозиція), *The Opium War* [1, с. 143] - *Війна Опію* [2, с. 122] (пермутація, калькування, транслітерація).

До класу історичних термінів зараховано назви битв, які коли-небудь відбувалися в історії людства. Головним критерієм, що забезпечує функціонування назви битви, як історичного терміну, є її завершеність. В аналізованій історичній енциклопедії ідентифіковано 31 таку одиницю.

Назвами битв виступають переважно словосполучення. Проаналізувавши їхню структуру назв битв, можемо стверджувати, що для них характерний такий спосіб творення: слово-маркер (власне слово «битва», або слова на позначення результату битви - «поразка», «перемога», або ж слово на позначення типу битви - «облога», «оборона») + прийменник + топонімічний компонент. Наприклад: *The Battle of Salamis* [1, с. 65] - *Битва при Саламіні* [2, с. 55], *The Battle of Herat* [1, с. 88] - *Битва при Гераті* [2, с. 74], *Siege of Babylon* - *облога Вавилона*. Перекладач схиляється до схеми описаної вище навіть, якщо вона не присутня у тексті оригіналу, можемо стверджувати, що перекладач діяв саме за нею при перекладі назв битв для прикладу наведемо наступні речення: "*There was another climax of sorts at Kadesh in about 1274 BCE, where Ramses II narrowly escaped defeat*" / «... фараон Рамзес II мало не зазнав поразки в **битві при Кадеші**», «*victory over the Serbs at Kosovo in 1389* [1, с. 136] / *перемога, здобута 1389 р. над сербами в битві на Косовому полі.*» [2, с. 115], «*In 732, at Tours, defeated Islamic invaders who had moved north after defeating the Visigoths and conquering Spain and Portugal* [1, с. 91]. У 732 р. франки у **битві при Пуатьє** зупинили ісламських загарбників, які рухалися на північ після розгрому вестготів і захоплення Іспанії та Португалії» [2, с. 76].

Переклад назв битв здійснюється **калькуванням (2)**: *D-Day* [1, с. 227] - *День «Д»* [2, с. 197], *Marathon battle* [1, с. 65] - *Марафонська битва*. Найбільшу частку при відтворенні назв битв становить **мультитрансформаційний принцип (29)**. Застосування даного принципу при перекладі одиниць цього класу обумовлене наявністю топонімічних складників у назвах битв. З огляду на це, при перекладі потрібно враховувати і прийоми перекладу топонімів. У 5 випадках виявлено поєднання калькування та транслітерації, наприклад: *The battle of Lepato* [1, с. 137] - *Битва при Лепато* [2, с. 116] *the Battle of the Marne* [1, с. 208] - *Битва на Марні* [2, с. 180]. Поєднання калькування та транскрибування відбувається у 13 випадках, наприклад: *Defeat at Manzikert* [1, с. 98] - *Поразка під Манцикертом* [2, с. 78] *the Battle of Leipzig* [1, с. 172] -

битва під Лейпцигом [2, с. 146], *the Battle of Midway* [1, с. 210] - *битва за Мідвей* [2, с. 197]. Фіксуємо поєднання калькування та традиційного відповідника у 4 випадках, наприклад: *Battle of Lydia* - *битва при Тимбре*, *Battle of Kursk* [1, с. 227] - *битва на Курській дузі* [2, с. 197], *Second siege of Vienna* [1, с. 138] - *Друга облога Відня* [2, с. 117]. Спостерігаємо зміни у буквенному складі, адже топонімічні компоненти отримують закінчення відповідно до відмінку в українській мові. Виокремлюючи інші тенденції у рамках перекладу назв битв, варто зазначити, що частотним є поєднання декомпресії з іншими перекладацькими трансформаціями (5), наприклад: *Saladin's victory at Hattin* - *Перемога Саладіна над хрестоносцями в Хаттінській битві*. (декомпресія, транспозиція), *Hannibal was defeated by Scipio Africanus at Zama in 202 bce.* *Сципій Африканський переміг карфагенян на чолі з Ганнібалом у биві при Заммі*. (декомпресія, транслітерація). Інші поєднання трансформацій: *Battle of River Cannae* - *битва при Каннах* (компресія, калькування, транскрибування). *Battle of Stalingrad* [1, с. 227] - *Сталінградська битва* [2, с. 197] (пермутація транспозиція).

Військові операції. Головною відмінністю від класу історичних терміна-назв битв є те, що є більш стратерігчними поняттями, адже, битви є складовою військових операцій. У свою чергу військові операції є складовою війни. У тексті оригіналу та перекладу знайдено 7 назв операцій.

Мультитрансформаційний принцип (7): *The Gallipoli offensive* - *Дарданелльська операція* [2, с. 185] (*традиційний відповідник, контекстуальна заміна*), *Operation Weserübung* [1, с. 226] - *операція «Везерюбунг»* [2, с. 197] (*калькування, транскрибування з німецької*), *Operation Bagration* [1, с. 226] - *операція «Багратіон»* [2, с. 197] (*калькування, транслітерація*), *Operation Barbarossa* [1, с. 230] - *план «Барбаросса»* [2, с. 201] (*контекстуальна заміна, транслітерація*). *D-Day* [1, с. 227] - *День «Д»*

У тексті наявні лише три назви армії: армія Першої світової війни *French Sixth Army* [1, с. 209] - *Шоста французька армія* [2, с. 181], та дві армії Другої

світової війни: *Red Army* [1, с. 230] - *Червона армія* [2, с. 201] , *Army Groupe Centre* [1, с. 231] - *Група армій «Центр»* [2, с. 202]. Переклад здійснено калькуванням (1): *Red Army* - *Червона армія* , а, також, із застосуванням мультитрансформаційного принципу поєднуючи пермутацію та калькування (2) (два інші приклади зазначені раніше).

В текстах оригіналу та перекладу ідентифіковано лише 2 назви орденів хрестоносців. Переклад здійснено **транскрибуванням** (*Hospitallers* [1, с. 94] - *госпітальєри* [2, с. 79) та підбором традиційного відповідника (*Templars* [1, с. 94] - Тамплієри [2, с. 79)).

2.3.9 Історичні терміни- назви союзів, об'єднань та договорів

До цього класу включені назви союзів, які існували раніше, але припинили своє існування. В аналізованому тексті зафіксовано лише 9 таких одиниць. **Калькування** (5), *League of Nations* [1, с. 229] - *Ліга Націй* [2, с. 200], *European Economic Community, EEC* [1, с. 243] - *Європейська економічна спільнота (ЄЕС)* , *ЄЕС* [2, с. 213], *Hanseatic League* [1, с. 104] - *Ганзейська унія* [2, с. 85], *the Lombard League* [1, с. 189] - *Ломбардська ліга* [2, с. 164]. **Конкретизація** (1): *a Syrian coalition* - *коаліція правителів Північної Сирії, Ханаану та Миттані*. **Варіантивний відповідник** (1): *The Allies* [1, с. 228] - *антигітлерівська коаліція* [2, с. 200]. **Мультитрансформаційний принцип** (1): *Axes* [1, с. 228] - *країни «осі»* [2, с. 200] (декомпресія, еквівалентний відповідник).

Цей клас також включає назви договорів, які було укладено у минулому. Серед них є: договори, які втратили свою чинність (*Treaty of Verdun* [1, с. 92] - *Верденський договір* [2, с. 76]) , а також - договори, які діють і у наш час. (*Treaty of European Union* [1, с. 243] - *договір про утворення Європейського Союзу* [2, с. 213]) . Обидва класи входять до кола вивчення історії. Загалом, ідентифіковано та проаналізовано переклад 9 таких одиниць. За структурою назви договорів є словосполученнями. В тексті оригіналу їм притаманна структура «Treaty of + топонімічний компонент, або коротка інформація, що

відповідає змісту договору», а, також, «топонімічний компонент + agreement, protocol». В тексті перекладу «топонімічний компонент, виражений прикметником + договір, угода ,протокол». Деякі договори та союзи мають однакову назву, наприклад: Warsaw Pact [1, с. 242] - Варшавський договір [2, с. 210]. Переклад більшості назв договорів відбувається **мультитрансформіційним принципом (8)**. Це пов'язано з відмінностями у способі творення словосполучень, які ми описали вище, наприклад: *Treaty of Nanjing* [1, с. 193] - *Нанкінський договір* [2, с. 169] (*пермутація, транспозиція, калькування*), *the Convention of Beijing* [1, с. 195] - *Пекінський договір* [2, с. 170] (*пермутація, транспозиція, калькування*), *The Kyoto Protocol* [1, с. 266] - *Кіотський протокол* [2, с. 231] (*транспозиція, калькування*). Проте, не завжди такий перекладацький принцип є доречним. У прикладі *the Versailles peace agreement* [1, с. 123] - *Версальський договір* [2, с. 197] (*компресія, калькування*) втрачається компонент «peace», тобто, втрачається інформація про вид угоди. Для збереження цього компонента необхідно послуговуватися лише калькуванням *Versailles peace agreement* - Версальський мирний договір. **Описовий переклад (1):** *Treaty of European Union* - *договір про утворення Європейського Союзу*.

2.3.10 Історичні терміни-назви творів

Безперечно, видатні літературні твори, політичні трактати та наукові роботи є об'єктом дослідження історії. Проте, не всі назви творів та робіт можна включити до цього класу, адже, без чітких критеріїв ми б зараховували кожену назву твору до цього класу. Тому, критеріями, які ми встановили є:

- 1) соціально-політична, науково-технічна, культурна, або ж художньо-естетична значимість тексту;
- 2) текст містить фундаментальну інформацію, яка вперше розкриває проблематику певної галузі людської діяльності;

3) текст є видатним екземпляром певної епохи, що визнаний науковою, політичною та літературною спільнотою

Враховуючи той фактор, що історична науково-популярна енциклопедія має на меті ознайомити читача з найголовнішими подіями в історії людства, то більшість назв творів увійшли до нашої вибірки, яка складає 30 назв творів. Особливістю назв творів в тексті оригіналу є вживання автентичних назв, наприклад: (*Oedipus Rex* [1, с. 70], *La battaglia di Legnano* [1, с. 189], *La Forza de! Destino* [1, с. 189]), проте, в тексті перекладу ми маємо лише українські відповідники («Цар Едіп» [2, с. 58], «Битва під Леньяно» [2, с. 164], «Сила долі» [2, с. 164]). Проаналізувавши ці приклади, можемо стверджувати, що для назв творів притаманні топономічні, антропонімічні компоненти, назви битв, етноніми (*The Persians* [1, с. 70] - «Перси» [2, с. 58]), теоніми (*Medea* [1, с. 70] - «Медея» [2, с. 58]), тому - це варто враховувати під час перекладу.

Перекладачем використано такі трансформації:

калькування (10): *Inquiry into Life and Labor in London* [1, с. 200] - «Обставини життя і праці лондонського населення» [2, с. 175], *The Origin of Species by Means of Natural Selection* [1, с. 200] - «Походження видів шляхом природного відбору» [2, с. 175], *The Waste Land* [1, с. 200] - «Спустошена земля» [2, с. 188];

транслітерація (4): *Koran* [1, с. 112] - *Коран* [2, с. 92], *Norma* [1, с. 189] - «Норма» [2, с. 164], *Antigon* [1, с. 70] - «Антигон» [2, с. 58], *Medea* - «Медея» (транслітерація зі зміною “а” на “я”. На нашу думку - це не є морфограматичною модифікацією, тому, що ім'я богині і сам теонім має семантику жіночого роду в англійській мові);

транскрибування (4): *Ulysses* [1, с. 200] - «Уїлліс» [2, с. 188], *Nabucco* [1, с. 189] - «Набукко» [2, с. 164], *Oresteia* [1, с. 70] - «Орестея» [2, с. 58], *Electra* [1, с. 70] - «Електра» [2, с. 58];

Морфограматична модифікація (2): *Iliad* [1, с. 50] - «*Іліада*» [2, с. 44], *Odyssey* [1, с. 50] - «*Одіссея*» [2, с. 44];

Традиційний відповідник (2). Сюди входять антропонім та етнонім у ролі назви твору: *The Persians* - «*Перси*», *Henry VII* [1, с. 133] - «*Генріх VII*» [2, с. 113];

Компресія (1): *The Trojan Women* [1, с. 70] - «*Троянки*» [2, с. 58].

Мультитрансформаційний принцип (7): *Outline of a Theory of Civilization* [1, с. 199] - «*Короткий начерк теорії цивілізацій*» [2, с. 174] (декомпресія, калькування), *'Mr Bennett and Mrs Brown'* [1, с. 200] - «*Містер Беннет і місис Браун*» (калькування, транслітерація, транскрибування).

2.3.11 Історичні терміни-назви зборів

До назв зборів входять міжнародні політичні та релігійні конференції. Всього кількість таких назв налічує 5 одиниць. Назвами зібрань є словосполучення із структурою в англійській мові (*The Congress, Council + of + топонімічний компонент, або топонімічний компонент + Conference*); в українській - (прикметниковий топонімічний компонент + конференція, собор, конгрес). Проаналізувавши наступні приклади: (*The Congress of Vienna* [1, с. 172] - *Віденський конгрес* [2, с. 146], *The Congress of Berlin* [1, с. 198] - *Берлінська конференція* [2, с. 172]), можемо стверджувати, що перекладач не завжди послуговується дослівним перекладом слів *Congress*, а обирає найближчий за значенням еквівалентний відповідник. З огляду на це, а також на відмінність у способі творення словосполучень на позначення назв зібрань, перекладач застосує мультитрансформаційний принцип (5): *Council of Trent* [1, с. 151] - *Тридентський собор* [2, с. 128] (пермутація транспозиція, еквівалентний відповідник), *The Yalta Conference* [1, с. 241] - *Ялтинська конференція* [2, с. 210] (транспозиція, калькування), *Dehli Durbar* [1, с. 190] - *Делійський дарбар* [2, с. 166] (транспозиція, транскрибування).

2.3.12 Назви партій, законів та концепцій

В тексті оригіналу та перекладу знайдено 4 назви партій. Сюди входять політичні партії, які припинили своє існування, а також партії, які були створені давно і мають довгу історію своєї діяльності. Переклад назв партій здійснено: **калькуванням** (3): *Frente Popular (Popular front)* [1, с. 224] - *Народний фронт* [2, с. 198], *Muslims league* [1, с. 248] - *Мусульсанська ліга* [2, с. 218], *African National Congress* [1, с. 251] - *Африканський національний конгрес* [2, с. 220], **транскрибуванням** (1): *The Guomindang* [1, с. 219] - *Гоміндан* [2, с. 192].

Аналізовані тексти налічують 2 закони, перекладені мультитрансформаційним принципом. Вони містять антропомічні компоненти (*Hawley-Smoot Act* [1, с. 222] - *Закон Смута-Говлі* [2, с. 196] (пермутація, контекстуальна заміна, транскрибування), та топономічний компонент (*Nurnberg Laws* [1, с. 236] - *Нюрнберзькі расові закони* [2, с. 206] (калькування + декомпресія + транспозиція).

До цього класу також входять концепції в рамках політичних, економічних ідеологій, назви концепцій, які відображають світобачення окремої країни, або всього світу на певному відрізку історії. Ідентифіковано 6 назв концепцій. Для цього класу притаманна як метафоричність, наприклад: *'father of creativity'* [1, с. 227] - *«матір творчого початку»* [2, с. 199] (японці про війну у 1930-х роках), так і точність висловлювання: *Mutually Assured Destruction* [1, с. 241] - *взаємне гарантоване знищення* [2, с. 213] (концепція стримування часів Холодної війни). Переклад назв концепцій відбувається **калькуванням** (3), наприклад: *New order* [1, с. 227] - *новий порядок* [2, с. 199], *'The Arsenal of Democracy'* [1, с. 237] - *«Арсенал демократії»* [2, с. 206]; **мультитрансформаційним принципом** (3), наприклад: *Lebensraum (living room)* [1, с. 230] - *Lebensraum (життєвий простір)* [2, с. 201] (перенесення оригінального терміна, калькування), *'Great Leap Forward'* [1, с. 253] - *«Великий стрибок»* [2, с. 222] (калькування, компресія).

2.3.13 Назви повстань та революцій

Ідентифіковано 14 назва повстань. Ми можемо розділити повстання на такі класи: 1) власне повстання, до цього класу зараховуємо назви повстань, у яких наявний слово-маркер «revolt», «rebellion», «rising», «munity», в англійському варіанті відповідником яких є слово «повстання» в українському відповіднику, наприклад: *the Indian Mutiny* [1, с. 191] - *повстання Сипаїв* [2, с. 167], *Jacobite rebellion* [1, с. 154] - *якобінське повстання* [2, с. 131]; 2) революції, назви повстань у яких наявний слово-маркер «revolution» в англійському варіанті відповідником якого є українське слово «революція»: *The French Revolution* [1, с. 171] - *Велика французька революція* [2, с. 145]; 3) Відновлення імперського панування, назви повстань у яких наявний слово-маркер «Restoration» в англійському варіанті відповідником якого є українське слово «реставрація»: *Meiji Restoration* [1, с. 196] - *Реставрація Мейдзі* [2, с. 171]; 4) назви повстань, позбавлені слів-маркерів: *The 'Prague spring'* [1, с. 243] - *Празька весна* [2, с. 213]. Переклад назв повстань та революцій здійснюється **калькуванням** (3): *Jacobite rebellion* [1, с. 154] - *якобінське повстання* [2, с. 131], *The 'Prague spring'* [1, с. 243] - *Празька весна* [2, с. 213], *The Mexican revolution* [1, с. 203] - *Максиканська революція* [2, с. 176]; **підбором традиційного відповідника** (2): *the Indian Mutiny* [1, с. 191] - *повстання Сипаїв* [2, с. 167], *the Irish rising in 1916* [1, с. 208] - *Великоднє повстання* [2, с. 180]. Найбільш широке використання має **мультитрансформаційний принцип** (9). Основою трансформацією при застосуванні цього принципу є калькування, яке наявне в усіх одиницях перекладу. Додавання інших трансформацій обумовлено: 1) наявністю топонімічного складника та відмінностями у творенні англійських та українських словосполучень на позначення назви повстань, наприклад: *the Morant-Bay rebellion* [1, с. 178] - *повстання в Морант-Беї* [2, с. 150] (*пермутація, калькування, транслітерація, транскрибування*). У цьому прикладі можемо виокремити пермутацію слова-маркера «rebellion»-«повстання». Топонімічний складник перекладено одразу двома трансформаціями. У наступному прикладі: *The Peasants' Revolt of 1381 in England* [1, с. 117] - *Селянське повстання Вота Тайлера 1381 р.* [2, с. 98],

наявне поєднання калькування і заміни топонімічного складника на антропонімічний; 2) прагненням перекладача надати більше інформації про організаторів повстання шляхом декомпресії, наприклад: *the White Lotus rebellion* [1, с. 170] - *повстання секти Білого лотоса* [2, с. 145] (пермутація, декомпресія калькування); 3) опущенням деталей про організаторів повстання шляхом компресії: *a Communist rebellion by the Viet Cong* [2, с. 244] - *повстання В'єтконгу* [2, с. 214]. Необхідно зазначити, що у наведеному прикладі наявна назва організаторів, яка перекладається шляхом транскрибування зі злиттям основ.

2.3.14 Історичні терміни-назви суден

В тексті оригіналу нами ідентифіковано 2 назви судна, однак, ми провели перекладацький аналіз трьох одиниць. Це цікавий випадок того, як назва може бути не вказана у тексті оригіналу, але бути наявною у тексті перекладу. У тексті перекладу на сторінці 232 є фото судна, на якому видно назву судна EMPIRE WINDRUSH англійською мовою підкріплене українським підписом «Прибуття пасажирського лайнера «Емпайр Віндраш» до Великої Британії символізувало початок нової ери імміграції (1948)». Застосовуючи мультимодальний підхід до перекладацького аналізу ми можемо визначити перекладацьку трансформацію, яку використав перекладач. Загалом, маємо вибірку лише з трьох одиниць. Всі назви перекладено транскрибуванням: *Arrow* [1, с. 194] - «Ерроу» [2, с. 169], *Beagle* [1, с. 201] - «Бігль» [2, с. 175], *Empire Windrush* - «Емпайр Віндраш».

2.4 Історичні терміни-реалії

Варто зазначити, що й інші класи, які ми проаналізували вище, включають в себе історичні терміни реалії, як-от хрононіми, Quattrocento та Cinquecento, Sengoku, або ж назва зібрань Dehli Durbar - Делійський дарбар. Спосіб їх перекладу входить у загальний кількісний аналіз. Проте, у цьому підрозділі ми проаналізуємо слова реалії на позначення; 1) соціального стану : політична еліта та правителі (16 одиниць), військові (4), селяни (1), та невольники (1); 2)

матеріальні реалії: будівлі (6), транспорт (1). Всього ідентифіковано 29 одиниць. Зіставивши текст перекладу і текст оригіналу зафіксовано випадки, коли у тексті перекладу з'являється термін-реалія, хоча він відсутній у тексті оригіналу (*governor* [1, с. 93] - *емір* [2, с. 78], *governor* [1, с. 94] - *візир* [2, с. 79]). Проблемою для розмежування є те, що деякі слова-реалії внаслідок культурної експансії стають відомими в усьому світі і їхня етнокультурна прив'язка слабшає (*gladiator* [1, с. 79] - *гладіатор* [2, с. 64]), або ж, взагалі, зникає, внаслідок чого, слово-реалія стає загальним, міжнародним (*President* [1, с. 245] - *президент* [2, с. 215]). Переклад історичних слів реалій може здійснюватися такими прийомами: **транслітерація** (3): *vassal* [1, с. 114] - *вассал* [2, с. 95], *Sultan* [1, с. 136] - *Султан* [2, с. 116], *gladiator* - *гладіатор*; **транскрибування** (12): *vihara* - *вігара*, *khiri* [1, с. 109] - *кіну* [2, с. 90]. Також, включає у себе транскрибування з інших мов: *madrassa* - *медресе* (з турецької), *Chancellor* - *канцлер*, *Archduke* [1, с. 203] - *ерцгерцог* [2, с. 177] (з німецької), *shogun* [1, с. 143] - *сьогун* [2, с. 122] (з японської); **контекстуальна заміна** (4). У наслідок контекстуальної заміни загальне слово переходить у розряд слів-реалій: *Mughal emperors* [1, с. 149] - *падишахи* [2, с. 126], *the office of president* [1, с. 223- 224] - *фюрер* [2, с. 197]; **калькування** (2): *First Secretary* [1, с. 245] - *Перший секретар* [2, с. 215], *Summer Palaces* [1, с. 195] - *Літні палаці* [2, с. 170]; **традиційний відповідник** (1): *nawab* [1, с. 190] - *набоб* [2, с. 165]; **мультитрансформаційний принцип** (6). Мультитрансформаційний принцип також забезпечує появу слова-реалії у тексті перекладу, якщо вона відсутня у тексті оригіналу шляхом поєднання калькування та декомпресії (*Viking longboats* [1, с. 88] - *Довгий човен вікінгів, дракар* [2, с. 74]). Поєднання пререкладацьких прийомів дає змогу детальніше ознайомити читача з певною реалією: *Stupa* - *ступа* (*культова споруда*) (транслітерація, декомпресія), *Lord* [1, с. 114] - *сеньор* (*сюзерен*) (контекстуальна заміна, декомпресія); **описовий переклад** (1): *Tenants-in-chief* [1, с. 79] - *селяни, які платили безпосередньо державі* [2, с. 64].

2.5 Прагматичні адаптації

У перекладі історичної енциклопедії «Історія від найдавніших часів до сьогодення» (переклад О. Буйвола) ми можемо знайти низку прагматичних адаптацій, орієнтованих на реципієнта тексту - масового українського читача. Перш за все, такі адаптації трапляються у контексті опису подій, які стосуються історії України з урахуванням військової агресії Росії, яка почалася у 2014 році. Розглянемо такі приклади прагматичних адаптацій: *They invaded the British Isles and France, spread east to Russia...* [1, с. 88] - *Вони вдерлися на Британські острови й до Франції, проникли на схід, до Русі.* [2, с. 74]. У цьому прикладі йдеться мова про експансію вікінгів у період середьовіччя. Джеремі блек (автор) використовує топонім *Russia*, а перекладач змінює його на Русь - справжню назву тогочасних територій. Наступний приклад демонструє вплив російського варіанту історії на текст американського вченого-історика - автора тексту: *This expanded greatly in the 10th century, aided by its commercial activity and by the links with Byzantium which were strengthened by the conversion of the Rus to Greek Orthodox Christianity after 988. This helped give what became Russia a heritage from Byzantium, encouraging the idea that Moscow was the 'Third Rome'* [1, с. 90]. *У X ст. ця держава значно розширила кордони завдяки торгівлі й зв'язкам з Візантією, які зміцнилися після навернення Русі на християнство 988р.* [2, с. 75]. У тексті перекладу опущено речення, в якому описується Візантійська спадщина Росії, а також, концепція «Третього Риму», згідно якої Росія є спадкоємицею Римської імперії, центром світового православ'я, а місто Москва вважається столицею всіх «земель руських». Очевидним є те, що Україна згідно з цією концепцією, як і з концепцією «русского міра» є частиною Росії. Ця ідеологія є ворожою по відношенню до українського читача, саме тому перекладач повністю опускає згадку про неї. У наступному прикладі також, наявне опущення *In the mid-9th century, Viking traders based in Kiev (**in modern Ukraine**) founded the state of Kievan Rus* [1, с. 90]. - *У середині IX ст. варяги відіграли важливу роль у формуванні й становленні Київської*

Русі. [2, с. 75]. Це опущення пов'язано з тим, що реципієнтом є українці, які знають, що територія Київської Русі - це сучасна територія України, на відмінну від реципієнтів оригінального тексту - європейців та американців. Для прагматичних адаптації характерними є не лише зміни та опущення, а й додавання. Наприклад: *Across the world, dams became symbols for its future. This was true of such major projects as the dams in the Tennessee River Valley and across the west of the USA, most spectacularly the Hoover dam, the dams on the River Don in the Soviet Union, the Snowy Mountains scheme in Australia, the Aswan dam in Egypt, the Cabora Bassa dam in Mozambique, and the Three Gorges dam on the Yangtze River in China.* [1, с.265]. У всьому світі греблі стали символами мабутнього. Найвеличшими є гребля на річці Теннессі на сході та гребля Гувера на заході сполучених Штатів, **Дніпровська ГЕС в Україні**, греблі на річці Дон у Росії, гідрокомплекс Соуї в Австралії, Асуанські греблі а Єгипті, ГЕС Кахора-Баса в Мозамбіку і гребля «Три ущелини» на річці Янцзи в Китаї. [2, с. 231]. У тексті перекладу є вказано назву Дніпровська ГЕС, хоча вона відсутня в оригіналі. Оскільки книга перекладу містить більше ілюстрацій та підписів до них, аніж оригінальна книга, ми виокремили 15 назв які не наявні в оригінальній книзі. З них антропоніми (8): *Вайна Канак* [2, с. 109], *Густав II Адольф* [2, с. 129], компонент «*Король-Сонце*» в антропонімі Людовик XIV [2, с. 132], *Магтео Річчі* [2, с. 137], *Магараджа Дулін Сінгх* [2, с. 166], *Георг V* [2, с. 179], *Пуанкаре* [2, с. 179]; назви революцій (1) : *Жовтнева революція* [2, с. 186]; етноніми (1): *Чукчі* [2, с. 147]; слова-реалії на позначення титулів правителів (1) : *Падишах* [2, с. 126]; назви мап (1): *Мапа Фра Мауро* [2, с. 96]; назви соціального прошарку (1): *Берберські пірати* [2, с. 106]; назви елементарних частинок (1): *бозони Хітса* [2, с. 237], а також, зазначена раніше *Дніпровська ГЕС* [2, с. 231].

Висновки до другого розділу

- Здійснені розмежування та класифікація власних назв та власних назв, слів-реалій у функції історичного терміна, виокремлено загальні поняття історичної науки, зважаючи на міжгалузевість історичної терміносистеми, а саме: терміни на позначення форм правління, військові терміни, події з історії окремої держави, екологічні терміни, релігійні терміни, види реформ, терміни на позначення формування та розпаду держави, політичні ідеології, економічні проекти, назви геноцидів, епізоди воєн, терміни на позначення наукових, культурних, філософських досягнень та рухів, суспільно-економічні, політичні перетворення та явища, види держав
- З'ясовано, що для загальних понять історичної науки характерні ознаки номінативності, процесуальності та подієвості. Функціонування власних назв у ролі історичного терміна обумовлено ступенем архаїзації власних назв, критерієм завершеності певної події чи процесу. Периферійні одиниці термінологізуються в контекстах їх вживання.
- Визначено перекладацькі прийоми, трансформації та їх особливості при відтворенні кожного класу власних назв та історичних термінів, а саме лексико-семантичні: транслітерація, транскрипція, калькування, описовий переклад, компресія, декомпресія, пермутація, транспозиція, конкретизація, генералізація, варіативний відповідник та граматична трансформація - морфограматична модифікація.
- Проаналізовано прагматичні адаптації у перекладі українською мовою, які полягають в опущенні та додаванні інформації.
- Проаналізовано структуру термінів виражених словосполученнями та визначено, що відмінності у їх способі творення спонукають перекладача використовувати пермутацію, транспозицію, компресію та декомпресію.

- Запропоновано перекладознавчий термін «мультитрансформаційний принцип» - поєднання двох, або більше трансформацій при відтворенні однієї одиниці перекладу. Визначені приклади перекладацького аналізу на основі мультимодального підходу.

Висновки

Історичний термін - це комплексна лексична одиниця, яка може виражатись окремим словом, словосполученнями, або складними словами, та набуває синкретичних значень з власними назвами, архаїзмами, словами-реаліями, виражаючи точне поняття. Для історичної терміносистеми характерна міжгалузевість - властивість поєднувати у собі терміни інших наук та суміжних дисциплін. Пропонується класифікація історичних термінів враховуючи наступні критерії: 1) етнокультурне походження історичного терміна, 2) загальовживаність; 3) зв'язок з ономастичним шаром лексики. Враховуючи погляди дослідників щодо таксономії мовних одиниць в рамках ономастики, виокремлюємо загальні класи: топоніми, антропоніми, зооніми, етніоніми, космоніми, ідеоніми, хрононіми, ергономіми.

В історичній енциклопедії Джеремі Блека «Історія світу від найдавніших часів до сьогодення» ідентифіковано 280 власних назв. Абсолютну більшість становлять топоніми - 91%, назви винаходів - 4%, назви фільмів мультфільмів та кіноіндустрій - 3%, космоніми - 2%.

При перекладі власних назв найбільшу часту серед перекладацьких трансформацій становить транскрибування - 26%, друге місце посідають мультитрансформаційний принцип - 23%, третє місце посідає транслітерація - 22%. Частка інших перекладацьких трансформацій становить: підбір традиційного відповідника - 11%, калькування - 9%, морфограматична модифікація 8%, Описовий переклад 1%, варіативний відповідник >1%.

Вибірка власних назв у функції історичних термінів складає 634 одиниці і є найчисельнішим класом. Серед них більшість становлять антропоніми - 34%. Друге місце поосідають топоніми - 20% третє місце посідають клас у якому зібрано назви воєн, битв, військових операцій та формувань - 11%. Інші класи становлять: етніоніми- 10%, хрононіми - 5 %, назви творів - 5%, назви династій

- 4%, назви повстань та революцій - 3%, назви союзів та договорів - 3%, релігійні терміни - 3% назви повстань та революцій - 2%, назви партій, законів та концепцій - 2%, назви зборів - 1%, назви суден - >1%.

Переклад власних назв у функції історичних термінів відбувається: мультитрансформаційний принцип - 40%, калькування - 15%, транслітерація - 14%, транскрибування - 14%, підбір традиційного відповідника - 10%, морфограматична модифікація - 3%, контекстуальна заміна, описовий переклад, конкретизація, варіативний відповідник - 1%, компресія, генералізація, опущення > 1%. Великий відсоток застосування мультитрансформаційного принципу зумовлений тим, що більшість власних назв у функції історичного терміна представлені словосполученнями. Комплексна структура, відмінності у способі творення англійських та українських словосполучень, наявність топонімічних та антропонімічних складників, бажання перекладача передати більше інформації є головними чинниками використання декількох трансформацій при їх відтворенні. При транслітерації можуть відбуватися опущення, додавання, відтворення буквенного складу відступаючи від традиційних правил транслітерації, зокрема найчастотнішими є зміни літер: “s” на “з”, “i” на “и”, “o” на “а”, додавання м'якого знаку, опущення закінчення “us” при перекладі топонімів та антропонімів. При транскрибуванні перекладач переважно орієнтується на англійське звучання слів, проте при перекладі антропонімів та топонімів зустрічаються випадки транскрибування з інших мов. Зафіксовано додавання закінчень на позначення жіночого, чоловічого роду, множини до транскрибованої, або транслітерованої основи в рамках морфограматичної модифікації. Транскрибування та морфограматична модифікація можуть становити єдність виражаючи жіночий рід. Внаслідок описового перекладу власні назви у функції історичного терміна в українському варіанті переходять в розряд передтермінів, описуючи сутність поняття. Функціонування в якості архаїзмів - це супутня особливість історичних термінів-власних назв, проте це

притаманно лише топонімам, етнімімам, релігійним термінам, через наявність етнімімічних та топонімічних складників сюди ж входять назви культур.

Слова-реалії також можуть входити до складу власних назв зокрема топоніми, хрононіми. Проте, у нашому дослідженні ми виділили два основних класи: матеріальні реалії та реалії на позначення соціального статусу. При відтворенні слів-реалій у функції історичного терміна перекладач використав транскрибування - 44%, мультитрансформаційний принцип - 22%, контекстуальну заміну - 15%, транслітерацію - 11%, описовий переклад та традиційний відповідник 4% кожний. Транскрибування включає відтворення слів з інших мов. Мультитрансформаційний принцип в рамках відтворення одиниць цього класу застосовується для передачі більшої кількості інформації про реалію шляхом декомпресії. Внаслідок контекстуальної заміни відбуваються динамічні процеси, в яких загальноновживане слово переходить у розряд слів-реалій.

В тексті ідентифіковано 69 загальних історичних термінів. Переклад цих одиниць здійснюється калькуванням - 39%, мультитрансформаційних принцип - 22%. Одиниці цього класу також можуть містити в собі хрононімічні, топонімічні та антропонімічні складники, мати комплексну структуру, що зумовлює використання двох і більше трансформацій. Транслітерація - 13% включає зміни у буквенному складі “s” на “z”, “i” на “y” та додавання м’якого знаку. Можемо стверджувати, що ці зміни є системними, адже вони наявні і при перекладі власних назв у функції історичних термінів також. транскрибування - 10%, варіативний відповідник - 10%, описовий переклад - 4%. Використання описового перекладу зумовлює ті ж динамічні процеси, як і при відтворенні власних назв у функції історичних термінів - термін переходить в розряд передтермінів. Контекстуальна заміна 2%. Внаслідок використання контекстуальної заміни загальноновживані слова можуть переходити з розряду загальноновживаних слів до розряду історичних термінів.

Можемо констатувати, що у процесі прагматичних адаптацій перекладач обрав метод наближення тексту до читача. При виборі такої стратегії втрачається частина інформації, яку вкладає автор, проте відбувається й додавання інформації особисто від перекладача. Зроблені О. Буйволом адаптації націлені на українського читача з метою вилучення інформації, яка має протиріччя з українською історичною традицією та світобаченням і додаванням відомостей про Україну.

Перспективу дослідження може складати подальше дослідження науково-історичних дискурсів та їх англо-українських та українсько-англійських перекладів з метою віднаходження ефективних перекладацьких трансформацій для відтворення в перекладі жанрової особливості науково-історичного дискурсу на різних рівнях.

Список використаної літератури

1. Архаїзм - Академічний тлумачний словник української мови. *Академічний тлумачний словник української мови*. URL: <http://sum.in.ua/s/arkhajizm> (дата звернення: 20.05.2023).
2. Ахмедова Е. Д. Стратегії і методи англо-українського перекладу засобів мовного втілення еталонів художніх порівнянь. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія “Іноземна філологія. Methodика викладання іноземних мов”*. 2020. № 91. С. 82.
3. Бабій І., Голянич М., Стефурак Р. Словник лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія / ред. М. Голянич. Івано-Франківськ : Сімик, 2011. 272 с.
4. Бесараб Т. П. Міжкультурні зв'язки та роль перекладу у їх розвитку / Бесараб Т. П. // С. Рахманінов та культура (С. Рахманінов: на зламі століть). - Х., 2013. - Вип. 10 : Мультикультуралізм та культура України (до 140-річчя дня народження С. В. Рахманінова.), ч. 1., ч. 2 : Наукові статті учасників X Міжнародного науково - теоретичного симпозиуму “С. Рахманінов та культура (С. Рахманінов: на зламі століть). Мультикультуралізм та культура України (до 140-річчя дня народження С. В. Рахманінова.)”. - С. 354-359.
https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5726/1/Besarab_354_359.pdf
5. Балахтар В., Балахтар К. Адекватність та еквівалентність перекладу. URL: <http://confcontact.com/20110531/fk-balahtar.htm> (дата звернення: 20.05.2023).
6. Борисевич І., Ратомська Л. Термінознавство та особливості перекладу термінів українською мовою. *Вісник дніпропетровського університету*

- імені Альфреда Нобеля. серія «Філологічні науки».* 2012. Т. 2, № 4.
С. 227
7. Брудзь В., Виборнова Г., Пельтек Д. Засоби перекладу антропонімів у медіадискурсі. *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського.* 2022. № 35. С. 97-98.
  8. Васенко Л. А. Фахова українська мова : навч. посібник / Л. А. Васенко, В. В. Дубічинський, О. М. Кримець ; Нац. техн. ун-т "Харків. політехн. ін-т". Київ : Центр учбової літератури, 2008. -272 с.
  9. Гордеева А., Наумова Л., Major Translation Transformations. Practical Course of Translation from English into Ukrainian. Вінниця, 2011. С. 13.
  10. Демська О. М.. Текстовий корпус: поняття і визначення / Оріся Демська // Дивослово. - 2011. - № 10. - С. 35-37.
  11. Євграфова, А. О. Науково-популярний стиль у колі функціональних стилів сучасної української мови [Текст] / А. О. Євграфова, Ю. Микула // Матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів факультету іноземної філології та соціальних комунікацій, Суми, 18-23 квітня, 2011р. / Відп. за вип. В.В. Опанасюк. - Суми : СумДУ, 2011. - Ч.2. - С. 32-34
  12. Запольських С. Історичний дискурс і проблеми перекладу. *Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки.* 2005. Т. 5, № 77. С. 127-133.
  13. Зоренко І. С., Клименко І. М. Лексичні трансформації при передачі англійської політичної термінології українською мовою. *Філологічні студії.* 2012. № 8. С. 85-87.
  14. Зубко А. Українська ономастика: здобутки та проблеми. Спеціальні історичні дисципліни: питання історії та методики. 2007. Вип. 15. С. 262-263.

15. Іваницька М. Особистість перекладача в українсько-німецьких літературних взаєминах : монографія / Марія Іваницька. - Чернівці : Книги - ХХІ, 2015. 604 с.
16. Іваніна Т. В. Методи формування ономастичних відповідників при перекладі топонімів (на матеріалі англо-українських словників). *Філологічні трактати*. 2010. № 1. С. 116-119.
17. Ірхіна Ю. Специфіка перекладу українських топонімів германськими мовами. *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. Лінгвіст. науки*. 2017. № 25. С. 62.
18. Коваленко О. В. Хронологічно маркована лексика як фактор тексту в жанрі історичного роману (на матеріалі художньої прози В. Скотта) Спеціальність 10.02.04 - германські мови. Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. Автореф. дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 2002, 21 с.
19. Костюніна Є. І., Радецька С. В. Реалії-топоніми у сучасному перекладознавстві та способи їх перекладу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: філологія*. 2018. Т. 4, № 37. С. 162-164.
20. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. 2 вид. Київ: Академія, 2005. 368 с.
21. Кравченко Т. В. Особистість перекладача як суб'єктивний фактор перекладу (на прикладі перекладу книги Кейт Фокс «спостерігаючи за англійцями»). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Т. 32, № 2. С. 42.
22. Крутоголова О. В., Рябова Ю. Слова-реалії як розряд безеквівалентної лексики (на матеріалі творів О. Забужко та їхніх перекладів). *Studia methodologica*. 2014. № 39. С. 164-165.
23. Лабінська Г. Топоніміка : навч. посібник / Галина Лабінська. - Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. С.

- 24.Ласінська Т. А. Загальні принципи перекладу архаїчної лексики. *Science and education a new dimension*. 2017. Т. 35, № 125. С. 37-38.
- 25.Мамрак А. В. Вступ до теорії перекладу. Київ : Центр учб. літ., 2009. 304 с.
- 26.Марчишина А. А., Петрова Т. М. English Lexicology: theory and practice : навчально-методичний посібник з лексикології англійської мови. 2-е вид., доп. і перероб. Кам'янецьПодільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. 79 с.
- 27.Маслак В. Базова термінологія з історії Гетьманщини в сучасній польській та російській історіографії / В. Маслак // Історіографічні дослідження в Україні. - 2014. - Вип. 25. - С. 321-340.
28. Матейко К. І. Український народний одяг. Етнографічний словник / ред. Р. Кирчів. Київ : Наук. Думка, 1995. 200 с.
29. Мукатаєва Я. В. Слова-реалії як вид безеквівалентної лексики та їх класифікація. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2022. № 55. С. 175.
- 30.Павлова О. Терміни, професіоналізми і номенклатурні знаки (до проблеми класифікації спеціальної лексики). *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. 2008. № 620. С. 49-51.
- 31.Пеліна О. В. Особливості перекладу хрононімів з англійської мови на українську. *Ауковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. 2012. № 14. С. 244-245.
- 32.Сливка М. Специфіка перекладу текстів історико-культурного дискурсу. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2017. № 15. С. 2-3.
- 33.Старик І. Словник історичної термінології. URL: https://www.academia.edu/33013321/Словник_історичної_термінології (дата звернення: 20.05.2023).

34. Стасенко Р. Ю. Особливості перекладу етнонімів як мовних маркерів етнічних стереотипів у німецькомовній літературі південноукраїнської галичини. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: філологія*. 2020. Т. 31, № 4. С. 87.
35. Толочко П. П. Археологія (наука) // Велика українська енциклопедія. URL: [https://vue.gov.ua/Археологія \(наука\)](https://vue.gov.ua/Археологія_(наука)) (дата звернення: 20.05.2023).
36. Томіленко Л. Історизми й історичні терміни: до проблеми розмежування. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. Філологія (мовознавство)*. 2013. Вип. 17. С. 132-137.
37. Томіленко Л. М. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови: монографія. К. / Л. М. Томіленко. - Івано-Франківськ: Фоліант, 2015. - 160 с.
38. Українська мова / ред. В. М. Русанівський [та ін.]. 2-ге вид. Київ : Укр. енциклопедія" ім. М. П. Баж., 2004. 422 с.
39. Уманець Я. В. Засоби перекладу англійських антропонімів українською (за творами Моема). *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2013. Т. 9, № 10. С. 263.
40. Хоптяр Ю. Історична термінологія / ред. Н. Пянковська. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. 225 с.
41. Черниш Н. До питання про сучасну типологію енциклопедій. *Вісник Книжкової палати*. 2015. № 4 (225). С. 3-8.
42. Чернікова Л. Ф., Зубкова Л. В. Мовні реалії та проблеми їх перекладу. *Культура народів Причорномор'я*. 2011. № 216. С. 172-174.
43. Яблочнікова В. О. Перекладацька адекватність та еквівалентність. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: філологія*. 2019. Т. 1, № 38. С. 177-179.

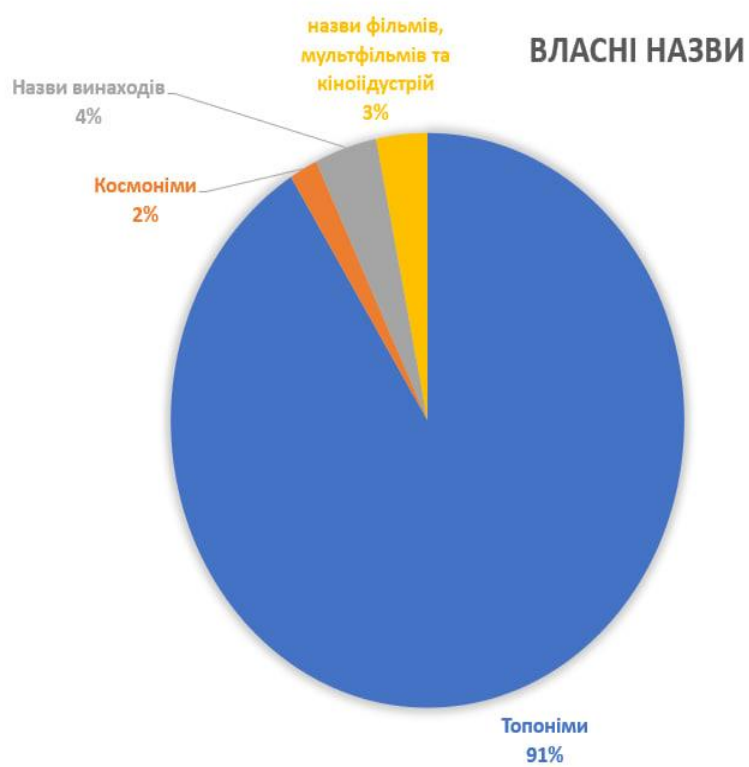
44. Bentivogli L., Pianta E. Looking for lexical gaps. *Proceedings of the 9th EURALEX international congress*, Stuttgart, 8-12 August 2000. Stuttgart, 2000. P. 666.
45. Boucherikha H., Kellou Y. Translation Types Versus Translation Methods : Some Technical, Literary And Pragmatic Examples. 2020. № 33. p.754-767.
46. Collingwood, R. *The Idea of History*. / R. Collingwood. Oxford: Oxford University Press. 1994. 510 p.
47. Janssen M. Multilingual lexical databases, lexical gaps, and simullda. *International journal of lexicography*. 2004. Vol. 17, no. 2. P. 21.
48. Kastberg P. Personal knowledge management in the training of non-literary translators. *The journal of specialised translation*. 2009. No. 11. P. 88-101.
49. Kudina A. Types of translation transformations.
URL: https://www.academia.edu/5357385/Types_of_translation_transformations (date of access: 20.05.2023).
50. Kuldashov A., Seytmuratova D. Linguoculturological study of archaic and historic words in English. *Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies*. 2022. Vol. 1 no. 3. P. 233-236.
51. Maslova S. Y. Explication as means of preserving neologisms' cultural colouring in English-Ukrainian translations. *Lviv philological journal*. 2020. No. 7. P. 67-70.
52. Naidoo J., Pilkington P., Regmi K. Understanding the processes of translation and transliteration in qualitative research. *International journal of qualitative methods*. 2010. Vol. 9, no. 1. P. 16-26
53. Pezeshki M., Tabrizi H. H. Strategies used in translation of scientific texts to cope with lexical gaps (case of biomass gasification and pyrolysis book). *Theory and practice in language studies*. 2015. Vol. 5, no. 6. P. 1173.
URL: <https://doi.org/10.17507/tpls.0506.07> (date of access: 20.05.2023).
54. Slavova I., Vozna M. Ethnic and cultural nature of historical - terminology: the comparative and translation aspects (based on historical terms of antiquity

- and Old Rus period). *Linguistic and Conceptual Views of the World*. 2022. № 71(1). p. 115-131.
55. Snell-Hornby M. The turns of translation studies / ed. by Y. Gambier. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2006. 217 p.
56. Umudova M. T. G. Types of obsolete words (archaisms and historicisms). *International journal of social science and human research*. 2022. Vol. 05. № 12. p. 4.
57. Waliński J. T. Translation Procedures. *Ways to translation*. Łódź, 2015. P. 59.

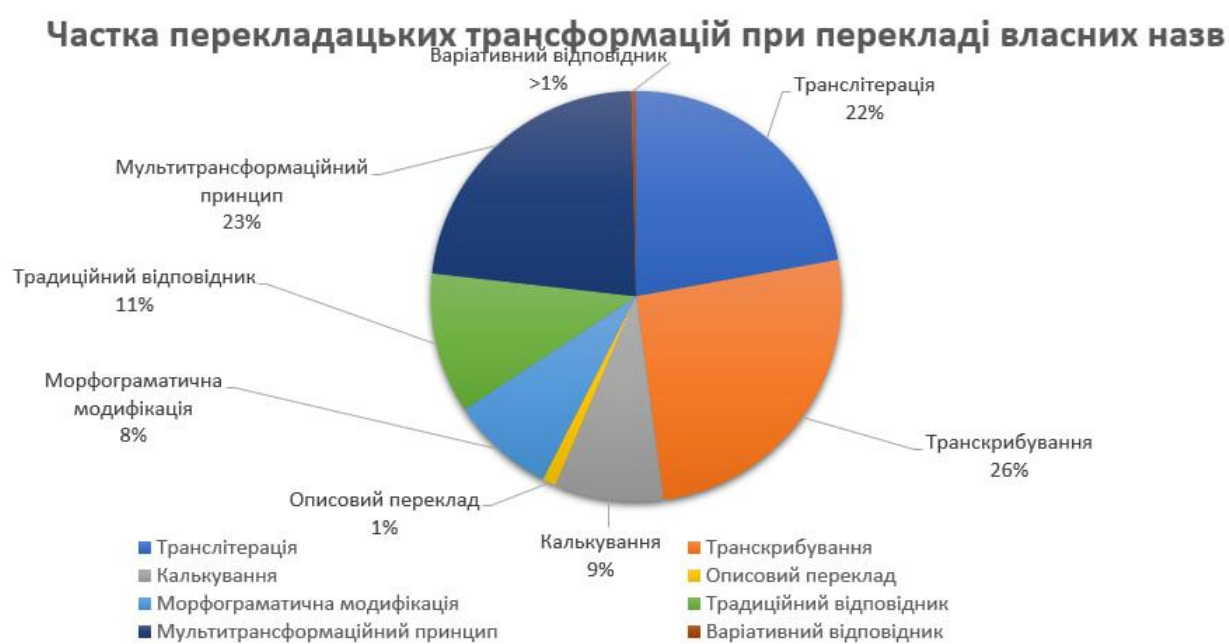
Список джерел фактичного матеріалу

1. Black Jeremy. A history of the world from prehistory to the 21st century / Jeremy Black. - London: Arcturus Publishing Limited, 2018 - 256 p.
2. Блек Дж. Історія від найдавніших часів до сьогодення /Джеремі Блек ; пер. з англ. О. Буйвола. - Х. : Віват, 2021. - 256 с.

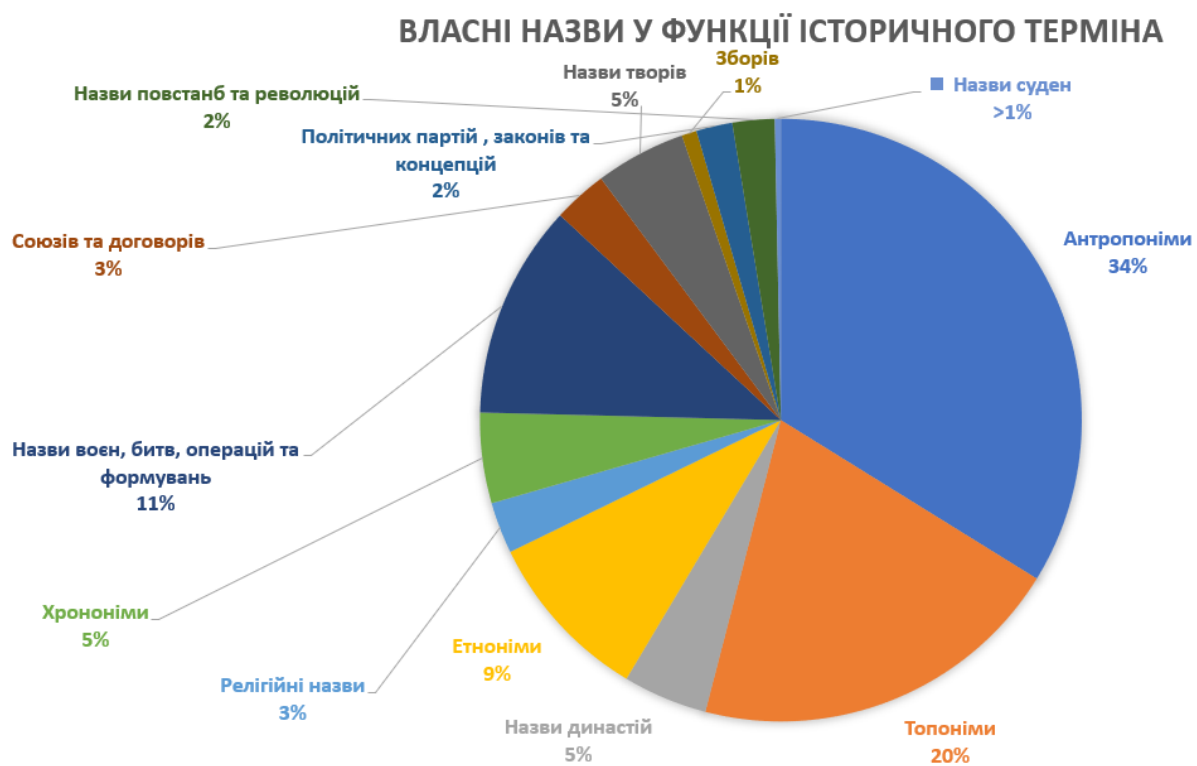
Додаток 1

Додаток 2

Додаток 3

Додаток 4

Переклад власних назв у функції історичного терміна

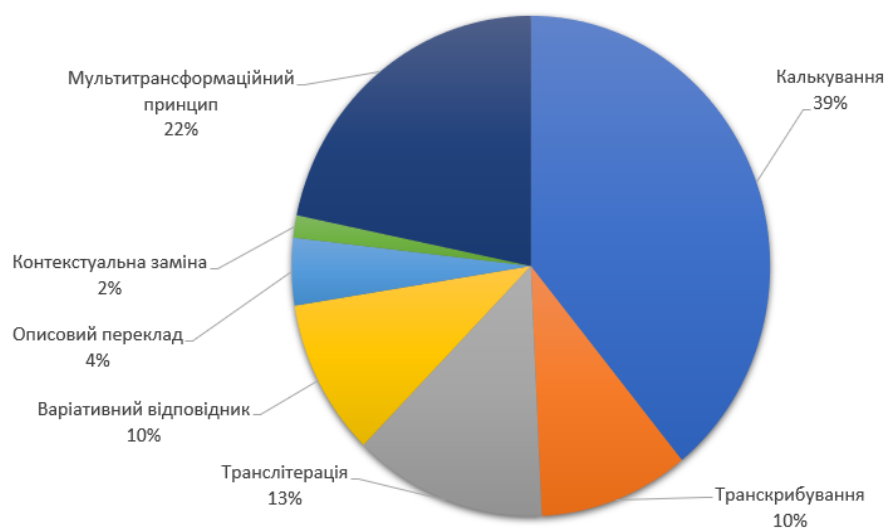

Додаток 5

Переклад слів-реалій у функції історичного терміна на позначення матеріальних реалій та соціального положення

Додаток 6

Переклад загальних понять історичної науки

АНОТАЦІЯ магістерської роботи

Тема: Особливості перекладу історичних термінів та власних назв в історичній енциклопедії Дж. Блека «Історія світу від найдавніших часів до сьогодення» українською мовою.

Автор: Снопок Дмитро Сергійович

Науковий керівник: Моїсеєнко Олена Юріївна

Захищена « ____ » _____ 20 __ р.

Короткий зміст роботи:

У роботі визначено дефініції, ознаки, способи відтворення історичних термінів та власних назв в українській мові. Пропонується класифікація історичних термінів, здійснено розмежування власних назв та власних назв у функції історичного терміна. Проаналізовано прагматичні адаптації при перекладі науково-популярного тексту історичного дискурсу.

Ключові слова: термін, переклад, власна назва, історичні терміни, перекладацькі трансформації, історичний дискурс, науковий переклад

